

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2013

Barbora Knappová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Barbora Knappová

**Putinův historický narativ: problémy ruské
postsovětské identity a role historie v Rusku
během Putinova prezidentství 2000 – 2008**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Barbora Knappová**

Vedoucí práce: **Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

KNAPPOVÁ, Barbora. *Putinův historický narativ: problémy ruské postsovětské identity a role historie v Rusku během Putinova prezidentství 2000 – 2008*. Praha, 2013. ?? s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.

Abstrakt

Práce se zabývá historickým narativem prosazovaným prezidentem Putinem během jeho prvních dvou období v úřadě v letech 2000 – 2008 a důsledky Putinova narativu na domácí i zahraniční scénu. Nejdříve jsou nastíněny teoretické aspekty využívání historie důležité pro pochopení role, kterou historie hraje v procesu budování národní identity. Zmíněny jsou také prostředky využívané k prosazování určité formy historického narativu. Práce přibližuje hlavní problémy spojené s formováním ruské postsovětské identity a snaží se analyzovat příčiny Jelcinova politického neúspěchu. Následuje představení Putinových politických vizí, zejména volání po silném státu a znovuzískání ztracené mezinárodní prestiže, a jejich vlivu na Putinův výklad národní historie. Na základě sekundární literatury a Putinových proslovů práce analyzuje hlavní rysy Putinova historického narativu a jeho vztah k carskému Rusku, Sovětskému svazu a Jelcinově režimu. Největší prostor je věnován Putinově postoji k sovětské minulosti a kontroverzím, které vyvolává zejména jeho výklad druhé světové války a částečná rehabilitace Stalina. V závěru jsou zhodnoceny dopady Putinova historického narativu na historické povědomí Rusů i na vztahy Ruska s některými postkomunistickými zeměmi.

Abstract

The thesis focuses on a historical narrative promoted by president Putin during his first two terms in office during the years 2000 – 2008. Furthermore it aims to analyse the consequences of Putin's uses of history on the domestic and the international level. First, theoretical aspects of political use of history are drafted since they are essential to understand the role history plays in a nation-building process. Consequently, tools used to promote a certain historical narrative are mentioned. The work describes main problems related to the formation of Russian post-Soviet identity and analyses causes of Yeltsin's failure in this task. Subsequently, Putin's political visions such as a need of strong Russia and restoration of great power status are presented. The work also identifies how Putin's political goals project into his view of history. The main characteristics of Putin's historical narrative are analysed on a basis of secondary literature and Putin's speeches. The thesis focuses separately on Putin's use of symbols of three Russian historical époques – the Tsarist Russia, the Soviet Union and the Yeltsin era. Emphasis is put on Putin's attitude towards the Soviet past since his Second World War narrative and his view of Stalin represent a major source of controversies. The consequences of Putin's narrative on historical consciousness of Russians and on Russian foreign relations are evaluated in the conclusion.

Klíčová slova

Rusko, Putin, Sovětský svaz, historická paměť, dějiny, národní identita

Keywords

Russia, Putin, the Soviet Union, historical memory, history, national identity

Rozsah práce: 80 886 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 5. 2013

Barbora Knappová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce Mgr. Karlovi Svobodovi, Ph.D. za užitečné připomínky, vstřícný přístup a snahu mi pomoci přesto, že z důvodu jeho pobytu v zahraničí osobní kontakt nebyl možný. Děkuji také Mgr. Daniele Kolenovské, Ph.D. za věcné poznámky a pomoc při ujasňování tématu. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat rodičům, kteří mi byli oporou, a také svým přátelům Štěpánovi Chrzovi a Albertovi Jelínkovi za podporu při psaní.

**Institut mezinárodních studií
Projekt bakalářské práce**

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	
Jméno:	Barbora Knappová
E-mail:	knappovab@seznam.cz
Semestr:	letní
Akademický rok:	2011/2012
Název práce:	Putinův historický narativ: problémy ruské post-sovětské identity a role historie v Rusku během Putinova prezidentství 2000-2008
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):	letní semestr 2012/2013
Vedoucí bakalářského semináře:	PhDr. David Emler, PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.
Vedoucí práce (není povinné):	Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.
Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):	Politizace historie se v poslední dekádě stala důležitým politickým nástrojem ve většině postkomunistických zemí. Jelikož jde o poměrně nový fenomén, poskytuje mnoho prostoru pro další studium. Zaměření na Rusko, které je následnickým státem Sovětského svazu, vychází z komplikovanosti ruského vztahu ke své novodobé historii. Ruská interpretace historických událostí a období se dodnes často liší od jejich výkladu v ostatních státech bývalého východního bloku.
Předpokládaný cíl (5 řádek):	Hlavním cílem práce je popsat, jak s minulostí zachází nynější ruský prezident, Vladimír Putin. Měla by objasnit, které historické etapy jsou vyzdvihovány a kam jejich výklad směřuje. Důležitou součástí je popis způsobů a metod, kterými politici historii využívají k dosažení vlastních cílů a jaké cíle sledují. Práce by také měla přiblížit jaké dopady na ruský vztah k éře Sovětského svazu má Putinova historická politika a verze dějin, kterou prosazuje.
Základní charakteristika tématu (10 řádek):	Historická politika je ve střední a východní Evropě v posledních letech diskutovaným fenoménem. Jedná se o využívání historie pro politické účely nebo-li snaha o umělé formování národní paměti. Vzhledem k demokratickému (alespoň do jisté míry) zřízení v těchto zemích jsou možnosti politiků omezené. Typickými projevy historické politiky jsou propagace určitých učebnic dějepisu, financování výzkumných ústavů či zakládání historicky zaměřených muzeí. V mnoha zemích byly založeny státní instituce zabývající se a dokumentující dobu nesvobody, např. Ústav národní paměti v Polsku. V Rusku žádná podobná instituce nevznikla, protože přístup ke komunistickým zločinům je komplikovanější. Velmi problematická je z dnešního pohledu např. role Stalina za druhé světové války. Putin však historii často využívá ve

své snaze o posílení národního cítění a jednoty a všechny výše zmíněné praktiky manipulace historickým diskurzem jsou v Rusku přítomné.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

První část práce se bude věnovat problematice historické politiky. Stručně představí vývoj tohoto fenoménu, jeho kořeny v poválečném Německu a Francii a nynější vlnu politizace historie v postkomunistických zemích. Důležitou součástí této části bude také přiblížení vztahu historie a kolektivní paměti a role historie v procesu budování národní identity. Druhá část bude věnována historické politice v Rusku za prezidentování Vladimíra Putina. Nejprve budou představeny hlavní problémy, s nimiž se ruská elita potýkala při vytváření nové ruské identity. Potom budou analyzovány Putinovy politické cíle a jejich promítnutí se do Putinem prosazované verze historie. Pozornost bude věnována jeho proslovům a rozhovorům, z nichž je jeho vztah k historii jasně patrný. Závěrečná část bude studovat důsledky Putinových kroků a jeho historického narativu na domácí i mezinárodní politickou scénu.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Bodin, Per-Arne, Stefan Hedlund and Elena Namli. „Power and Legitimacy: Challenges from Russia.“ London: Routledge, 2012.

Dyukov, A. „Historical Politics or Politicized Memory.“ *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations* 56, č. 2 (2010): 165-176.

Greene, Samuel A., ed. "Engaging History: The problems & Politics of Memory in Russia and the Post-Socialist Space." *Carnegie Moscow Center Working Paper No 2.*, 2010.

Kopeček, Michal. „Hledání „paměti národa“. Politika dějin, nostalgie a české dějepisceví komunismu.“ *Dějiny, teorie, kritika* 1 (2007): 7-26.

Litvin, Alter A., and John L. H. Keep „Writing history in twentieth-century Russia: a view from within.“ New York: Palgrave, 2001.

Miller, Alexei I., and Mariia Liman. "The convolutions of historical politics." New York: Central European University Press, 2012 .

Putin, Vladimir V. "First person: an astonishingly frank self-portrait by Russia's president." London: Hutchinson, 2000.

Shevtsova, Liliia F. "Putin's Russia." Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2005.

Starr, Frederick S. „The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia.“ M.E. Sharpe, 1994.

Szporluk, Roman. „National identity and ethnicity in Russia and the new states of Eurasia.“ M.E. Sharpe, 1994.

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí bakalářského semináře

Garant oboru

Obsah

OBSAH	1
1. ÚVOD	2
1.1 ROZBOR LITERATURY	5
2. HISTORIE A JEJÍ VÝZNAM VE SPOLEČNOSTI	6
2.1 HISTORIE A KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ	6
2.2 HISTORIE, IDENTITA, BUDOVÁNÍ NÁRODA A NACIONALISMUS	7
3. HISTORICKÁ POLITIKA V KONTEXTU POSTKOMUNISTICKÉ EVROPY	9
4. PROBLÉMY PŘI HLEDÁNÍ RUSKÉ POSTSOVĚTSKÉ IDENTITY	12
4.1 POJMSLOVÍ RUSKÉHO NACIONALISMU A JEHO ZÁKLADNÍ MYŠLENKOVÉ PROUDY	12
4.2 PROBLÉMY BUDOVÁNÍ NOVÉ RUSKÉ IDENTITY BĚHEM JELCINOVOY ÉRY	13
4.3 NÁSTUP VLADIMÍRA PUTINA A JEHO VIZE RUSKÉ IDENTITY A ROLE STÁTU	16
5. KREMELSKÝ HISTORICKÝ NARATIV BĚHEM PUTINOVA PREZIDENTSTVÍ 2000 – 2008	19
5.1 OBDOBÍ CARSKÉHO RUSKA JAKO SYMBOL TRADICE	19
5.2 SOVĚTSKÝ SVAZ V PUTINOVĚ HISTORICKÉM NARATIVU	21
5.2.1 <i>Druhá světová válka a její místo v ruské společnosti</i>	24
5.2.2 <i>Historický obraz Stalina: velká výzva pro Kreml</i>	26
5.3 PUTIN A JELCINOVA ÉRA: KONTINUITA, KONFRONTACE A OTÁZKA DEMOKRACIE	29
6. DŮSLEDKY PUTINOVA HISTORICKÉHO NARATIVU	31
7. ZÁVĚR	36
SUMMARY	39
POUŽITÁ LITERATURA	41
PRIMÁRNÍ ZDROJE	41
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA	43

1. Úvod

Historie je jedním ze základních kamenů budování národní identity, mocným nástrojem sociální mobilizace a zdrojem legitimacy vládnoucí třídy.¹ Vypůjčíme-li si slova Marka Cichockého, historie je „příliš důležitá na to, aby byla ponechána historikům.“ Proto je, a vždy byla, předmětem politických bojů a neustálých reinterpretací. V zahraniční politice interpretace národní historie přispívá k rozlišení vnitřní a vnější skupiny, vymezení „my“ vůči „oni“, a významně tak ovlivňuje vztahy s ostatními státy. V domácí politice může vláda vhodným využitím symbolického kapitálu slavných historických okamžiků národa docílit pocitu kontinuity a historické podmíněnosti.² Výklad národních dějin je klíčovým prostředkem k získání legitimacy každého režimu. V době transformace od jednoho politického uspořádání k druhému se pro nový režim reinterpretace historie stává bytostně nutnou. Studium historického narativu prosazovaného vládnoucí třídou tvoří velmi důležitou součást pochopení charakteru režimu, hodnot, k nimž se upíná, a politických cílů, které vládnoucí třída sleduje.

Po pádu komunismu nutnost reinterpretace dějin vyvstala o to urgentněji, že doktrína marxismu-leninismu byla především ideologií historie. Pomocí své analýzy minulosti komunisté dávali historický smysl boji za proměnu společnosti a ospravedlňovali zločiny páchané na nepřítelích režimu.³ Otázka, jak se vyrovnat s komunistickou minulostí a na jaké historické tradici postavit novou identitu, se stala klíčovým tématem ve všech postkomunistických zemích.

Cílem této práce je objasnit, jak se k této otázce postavil současný ruský prezident Vladimír Putin během svých prvních dvou období v úřadě mezi léty 2000 – 2008. Přestože se práce věnuje celkovému historickému obrazu, který Putin šíří, důraz je kladen na interpretaci sovětských dějin, protože právě ta je zdrojem největší kontroverze a předmětem živých diskusí.

Ruský vztah k éře komunismu je v regionu jedinečný, neboť Rusko bylo centrem Sovětského svazu a je jeho legálním následnickým státem. Putin částečně rehabilitoval sovětské dějiny a ruský historický narativ se následně stal terčem kritiky za

¹ Kathleen E. Smith, *Mythmaking in the new Russia : politics and memory during the Yeltsin era* (Ithaca, London : Cornell University Press, 2002), 4.

² Smith, *Mythmaking*, 4.

³ Nick Baron, „Memory and history—mémoire et histoire: Perestroika, politicians and Pandora's box. The collective memory of Stalinism during Soviet reform,“ *European Review of History: Revue europeenne d'histoire* 4, č.1 (1997): 75.

nedostatečnou reflexi problematických období ruské historie. Dějiny 20. století jsou v postkomunistickém regionu stále velmi citlivým tématem a neochota uznat odpovědnost za komunistické zločiny vedla k mnoha diplomatickým střetům se zeměmi bývalého východního bloku. Studium ruského historického narativu, jenž definuje ruskou identitu, je tudíž zásadní pro pochopení současného Ruska a jeho aspirací na dominanci v postsovětském prostoru.

Práce se věnuje období Putinova prezidentství, protože právě během něj se historie dostala do popředí zájmu. Příčinou byl jak Putinův kontroverzní historický narativ, tak celkový nárůst využívání historie jako politického nástroje v postkomunistickém regionu. Zintenzivnění *válek paměti*, střetů protichůdných historických narativů jednotlivých států, bylo vyvoláno několika geopolitickými změnami, které znovuoživily debaty o historických křivdách, zejména rozšiřováním Evropské unie a barevnými revolucemi ve třech postsovětských státech.⁴ Časově je práce vymezena pouze prvníma dvěma Putinovými mandáty. Některé charakteristiky Putinova režimu i jeho vztahu k historii jsou však aktuální i během jeho právě probíhajícího třetího mandátu. Informace platné pouze pro období 2000 – 2008 a ty stále aktuální jsou dále v práci odlišeny použitím minulého a přítomného času.

Putinova rehabilitace dějin Sovětského svazu se v posledních letech stala předmětem zájmu mnoha akademiků i novinářů. Jelikož se však jedná o poměrně aktuální téma, vzniklo zatím jen minimum prací, jež by se jím zabývaly komplexněji. Většina autorů se věnuje prostředkům, jimiž se Putin snaží prosazovat svou verzi historie, a konkrétním krokům, které v tomto směru učinil. Tato práce se na problém dívá z jiné perspektivy a soustředí se přímo na obraz ruských dějin, který Kreml prosazoval, a na jeho důsledky na domácí i zahraniční scénu. Práce také přibližuje roli historie v budování národní identity a nastiňuje možné příčiny, které Putina vedly k částečné rehabilitaci sovětské historie. Vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce není možné věnovat se všem společenským oblastem, kterými byl jednotný výklad historie šířen. Důraz na Putinem osobně prezentovaný historický narativ vychází z jeho velké popularity a mocenské kontroly. Putin není politik, kterého by lidé neposlouchali, dá se tedy předpokládat, že jeho historický narativ měl důležitý vliv na historické povědomí společnosti a ovlivnil i verzi historie prezentovanou učebnicemi

---

⁴ Série revolucí v Gruzii, na Ukrajině a v Kyrgystánu. Společným znakem těchto převratů byly masové protestní akce a ustanovení nových prozápadně orientovaných vlád.

dějepis a dalšími politickými nástroji využívanými k prosazování určitého historického narativu.

Práce si klade za cíl zjistit, jaký vliv měl Putinův historický narativ na současnou ruskou identitu a historické povědomí společnosti i jaké byly jeho zahraničně politické důsledky. Tezí této práce je, že Putinova historická interpretace vedla k nárůstu pozitivního vnímání sovětské éry včetně kontroverzní postavy Josifa Stalina.

Metodou práce je diskursivní analýza postavená na Putinových proslovech a sekundární literatuře. Práce je strukturována do pěti kapitol. První se věnuje teoretickým aspektům využívání historie, zejména vymezením vztahu historie a kolektivní paměti a jejich rolí v procesu budování národní identity. Pro pochopení významu politického využití historie a komplexního vztahu historie k současnosti je tento stručný teoretický vhled velmi důležitý.

Druhá kapitola v krátkosti představuje pojmy spojené s politickým využíváním historie: *politizaci historie, politiku dějin, politiku paměti a historickou politiku*. Dále se věnuje *historické politice*, tedy metodám prosazování určité interpretace dějin v kontextu dnešní postkomunistické Evropy a Ruska. Politický boj o historii je nastíněn skrze problematiku *historické politiky*, protože prostředky manipulace historickým diskursem popisuje nejkompexněji. Ačkoliv předmětem této práce je samotný ruský historický narativ a ne metody politické manipulace historií, pro pochopení celé problematiky je objasnění dostupných prostředků, jež se politické elitě nabízejí, nutné.

Třetí kapitola se dělí do tří podkapitol a věnuje se problémům spojeným s hledáním ruské postsovětské identity. První podkapitola vymezuje hlavní myšlenkové směry ruského nacionalismu – *západníky, slavjanofily a etatisty*. Každý z těchto konceptů se k otázce ruské identity staví zcela odlišně a v 90. letech tyto tři směry představovaly tři různé cesty, kterými se Rusko mohlo vydat. Právě z tohoto důvodu je podstatné tradiční koncepty ruského nacionalismu zmínit. Druhá podkapitola se věnuje snahám Borise Jelcina vybudovat novou ruskou identitu znázorněným jeho volbou státních symbolů a rozebírá i příčiny Jelcinova neúspěchu získat společnost pro svou ideu. Poslední podkapitola popisuje Putinovu představu ruské identity, ruského místa ve světě a cíle, s nimiž na prezidentský post přišel. Věnuje se i důsledkům, které měla Putinova vize silného státu a snaha konsolidovat moc na jeho vztah k národní historii.

Historický narativ Kremlu je předmětem čtvrté kapitoly, která je rozdělena podle tří ruských historických epoch, na nichž stojí současná ruská identita. První podkapitola se věnuje Putinovu využívání tradic carského Ruska, druhá odkazu Sovětského svazu

v Putinově narativu a třetí Putinovu vztahu k Jelcinově éře. Pasáž o Putinově přístupu k sovětským dějinám, jež tvoří jádro práce, je svým rozsahem vůči ostatním kapitolám velmi nevyvážená. Je to však způsobeno tím, jak velkou část ruského historického diskursu diskuse o sovětské minulosti tvoří. Nejkontroverznějším tématem se stal vztah Rusů k druhé světové válce a postavě Stalina, protože jim je v textu vyčleněno speciální místo. V poslední kapitole práce je pak zhodnocen dopad Putinova historického narativu na domácí i mezinárodní úrovni.

1.1 ROZBOR LITERATURY

Práce čerpá z primárních i sekundárních zdrojů, přičemž primární prameny významně doplňují informace získané ze sekundární literatury. Nejdůležitějšími primárními prameny pro mou práci byly přepisy Putinových proslavů a rozhovorů dostupné v archivu na oficiálních webových stránkách prezidenta Ruské federace. Z dostupného materiálu jsem se soustředila zejména na Putinovy rozhovory pro zahraniční i domácí média a na jeho proslavy při přehlídkách konaných v den výročí konce druhé světové války, které přibližují ruský válečný narativ. Rozhovory pro zahraniční média byly bohatým zdrojem informací, protože zahraniční novináři se Putina nejvíce ptali na problematické aspekty jeho interpretace dějin. Důležitým primárním zdrojem se staly také průzkumy veřejného mínění o různých historických událostech a epochách, protože díky nim bylo možné evaluovat dopady historické politiky Kremlu.

Ze sekundární literatury jsem čerpala zejména z elektronických článků. Jak jsem již zmínila, vzhledem k aktuálnosti tématu existuje jen málo monografií, jež by se jím zabývaly. V České republice navíc většina knižního materiálu nebyla dostupná. Výjimku v tomto směru tvoří dvě knihy, které mi byly cenným zdrojem. *Mythmaking in the New Russia: Politics and Memory in the Yeltsin Era* od Kathleen E. Smith z roku 2002 se sice věnuje Jelcinově éře, ale byla velmi obohacující svým přístupem k tématu identity, paměti a politického zneužívání historie. V neposlední řadě také vyčerpávajícím způsobem představila diskusi o vztahu k sovětské minulosti a otázce legálního následnictví během 90. let, Jelcinovu snahu vyřešit problém ruské postsovětské identity a příčiny jeho neúspěchu. Tyto informace tvořily důležitý podklad pro další studium Putinova postoje k otázce identity. Kniha Thomase Sherlocka *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia*. z roku 2007 významně

ovlivnila mou práci díky několika originálním postřehům, které mi pomohly odhalit dříve nepozorované souvislosti. Ve stejném smyslu byl přínosný i Sherlockův článek *Confronting the Stalinist Past*, který byl publikován o pár let později. Dále bych chtěla zmínit několik článků, které se staly důležitým zdrojem informací a byly mi inspirací i celkovým přístupem k tématu. Zásadní roli v tomto ohledu hrál článek Igora Torbakova *History, Memory and National Identity: Understanding the Politics of History and Memory Wars in Post-Soviet Lands*. K tématu třetí kapitoly výrazně přispěl článek Benjamina Foresta a Juliet Johnson *Unraveling the threads of history: Soviet Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow*, který obsahuje široké pojednání o hledání ruské postsovětské identity a ruském nacionalismu. V článku Chenga Chen *Muddling through the Shadow of the Past: Post-Communist Russia's Search for a New Regime Ideology* byl přehledně shrnut Putinův přístup k jednotlivým historickým obdobím i celková charakteristika Putinova pojetí historie a možná úskalí takového přístupu. Článek tří autorů, Sama Greena, Marii Lipman a Andeje Ryabova, *Engaging History: The Problems and Politics of History in Russia* nejrozsáhleji pojednává o ruském válečném narativu a problematice vnímání Stalina. Důležité pro mou práci byly i texty Alexeje Millera, který se dlouhodobě zabývá problematikou historické politiky v postkomunistické Evropě.

2. Historie a její význam ve společnosti

2.1 Historie a kolektivní paměť

Historie ve smyslu vědní disciplíny by se měla snažit o co největší objektivitu pomocí kritické analýzy a diskuse.⁵ Dosažení této objektivitu je však kvůli povaze historie nemožné. Skutečnost, že historie patří mezi společenské vědy, z ní podle Leviho činí politickou aktivitu.⁶ Je předmětem neustálého vývoje a reinterpretace, protože historikové jsou nevyhnutelně ovlivněni okolní společností, svými politickými názory a pohledem na svět.⁷ Friedman považuje historii dokonce za „otisk přítomnosti

---

⁵ Pierre Nora, „Mezi paměti a historií“, in *Politika paměti*, ed. Françoise Mayer, *Cahiers du CEFRES*. N° 13 (leden 2012): 9.

⁶ Giovanni Levi, „The Distant Past: On the Political Use of History“, *Mediterranean Historical Review* 16, č.1 (2001): 62.

⁷ Alexei Miller, „Russia: Power & History“, in *Engaging History: The problems & politics of memory in Russia and the Post-Socialist Space*, ed. Samuel A. Greene. Carnegie Moscow Center Working Paper (29. října 2010): 13.

do minulosti“, protože je vždy vykládána na základě principů vlastních společenské identity autorů.⁸

Pro pochopení role historie ve vytváření kolektivní paměti je důležité zavedení pojmu *historický narativ*. Historický narativ je smysluplnou interpretací zaznamenaných faktů a dat, z nichž historie vychází. Pomocí narativu je tedy historii vtiskáván její význam, narativ ji pojí s přítomností.⁹ Paměť se konstituuje právě skrze budování relevantního historického narativu.¹⁰ Je tvořena neustálým vyjednáváním mezi dostupným historickým narativem a aktuálními politickými a společenskými tématy.¹¹ Kolektivní paměť je rekonstrukcí obrazu minulosti, jež je společná určité skupině, s cílem definovat její identitu.¹² Není tedy přístupná všem, ale jen členům této skupiny. Na rozdíl od osobní paměti kolektivní paměť není založena jen na přímých zkušenostech a zážitcích. Je vytvářena skrze veřejný historický diskurs, který je ovlivňován a budován médii, filmy, historickými knihami, učebnicemi, muzei či jinými formami připomínání si minulosti.¹³ Oproti historii, jež je produktem vědeckého bádání, se kolektivní paměť utváří spontánně, může však být i manipulována vládnoucí elitou. Kolektivní paměť tvoří základ identity, neboť definuje, kdo jsme a odkud přicházíme, což jsou při pátrání po vlastní identitě klíčové otázky.¹⁴

2.2 Historie, identita, budování národa a nacionalismus

Národ a paměť jsou od sebe kvůli již zmíněnému vztahu paměti a identity neoddělitelné. Národní identita tvoří neodmyslitelný základ národa, jelikož mezi jeho členy vytváří pocit vzájemné příslušnosti a solidarity. Ve své práci vycházím z konstruktivistické teorie nacionalismu, jejímiž nejvlivnějšími představiteli a

---

⁸ Jonathan Friedman, „The Past in the Future: History and the Politics of Identity“, *American Anthropologist* 94, č. 4 (1992): 837- 853.

⁹ Alexander Bukh, „Japan's History Textbooks Debate: National Identity in Narratives of Victimhood and Victimization“, *Asian Survey* 47, č. 5 (září/říjen 2007): 687, <http://www.jstor.org> (staženo 16. 4. 2013).

¹⁰ Eli Zaretsky, „Collective Memory and Narrative: A Response to Etkind“, *Constellations* 16, č. 1 (2009): 201.

¹¹ Smith, *Mythmaking*, 6.

¹² Smith, *Mythmaking*, 7. Triin Vihalemm a Valeria Jakobson, „Representations of the past in the Estonian Russian-language press: “own” or diaspora memory?“, *Nationalities Papers* 39, č. 5 (září 2011): 707.

¹³ Stefan Berger, „On the Role of Myths and History in the Construction of National Identity in Modern Europe“, *European History Quarterly* 39 (2009): 490, <http://ehq.sagepub.com> (staženo 10. 4. 2013).

¹⁴ Jacques Le Goff, *Paměť a dějiny*, Historické myšlení, sv. 36. (Praha: Argo, 2007), 111.

zakladateli jsou Anderson, Gellner a Hobsbawm.¹⁵ Podle této teorie jsou národy relativně novým fenoménem a jsou pevně svázány se vznikem moderních států. Budování národa je neustálý nikdy neuzavřený proces, který je především otázkou diskursu.¹⁶ Odpovědnost za vytváření kolektivní identity skrze narativy, mýty, symboly a veřejné rituály leží na státu a jeho politické elitě.¹⁷ Historie elitě propůjčuje kapitál, z něhož může čerpat při budování kolektivní paměti a identity. Národ potřebuje společnou minulost, podle Hobsbawma je představa národa bez minulosti kontradikcí z definice.¹⁸ Žádný národ se nemůže konsolidovat okolo nejisté minulosti, připomínání slavných etap a události i zapomínání těch kontroverzních a nevýznamných jsou tudíž klíčovými procesy při budování národní paměti.¹⁹ Historie propůjčuje legitimitu vládě pomocí navázání na určitou tradici a zasazení jejích aktivit do širšího historického vývoje. Na poli zahraniční politiky státu je historická paměť také velmi důležitým hráčem, jelikož pomáhá formulovat hranice vnitřní a vnější skupiny a vytváří obrazy o jiných národech.²⁰ Berger poukazuje na nebezpečí plynoucí ze zneužívání negativního historického obrazu okolních národů, jenž rozněcuje nenávist a může vést až ke genocidě.²¹ Historie se do středu pozornosti politiků dostává zejména během změny režimu či vzniku nového státu. Nový režim musí podložit svou legitimitu novou interpretací národní historie, a tak se minulost stává předmětem neustálé manipulace. Nové vlády výjimečně vymýšlejí nové mýty, raději vytahují ze zapomnění staré hrdiny či změnou historického narativu přisuzují událostem nové významy.²²

---

¹⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (New York and London: Verso, 1991). Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780: programme, myth, reality* (New York: Cambridge University Press, 1990). Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1983).

¹⁶ Benjamin Forest a Juliet Johnson, „Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow“, *Annals of the Association of American Geographers* 92, č. 3 (2001): 6.

¹⁷ Petr Panov, „Nation-building in post-Soviet Russia: What kind of nationalism is produced by the Kremlin?“ *Journal of Eurasian Studies* 1 (2010): 86, www.elsevier.com/locate/euras (staženo 1. 4. 2013).

¹⁸ Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991* (New York: Vintage, 1996), 255.

¹⁹ Samuel A. Greene, Maria Lipman a Andrey Ryabov, „Engaging History: The problems & Politics of Memory in Russia and the Post-Socialist Space,“ in *Engaging History: The problems & politics of memory in Russia and the Post-Socialist Space*, ed. Samuel A. Greene. Carnegie Moscow Center Working Paper (October 29, 2010): 5.

²⁰ Karina Korostelina, „War of textbooks: History education in Russia and Ukraine“, *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010): 136, www.elsevier.com/locate/postcomstud (staženo 25. 3. 2013).

²¹ Stefan Berger, „History and national identity: why they should remain divorced“, *History & Policy* (prosinec 2007), <http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-66.html> (staženo 5. 4. 2013).

3. Historická politika v kontextu postkomunistické Evropy

S kontextem politického využívání historie se v českém jazyce pojí několik pojmů, ale jejich význam ještě není plně ustálen a často tak dochází k jejich vzájemnému zaměňování. Mezi ty nejvíce etablované patří *politika dějin*, *politika paměti*, *politizace historie* a *historická politika*. Termín *politizace historie* (*politicization of history*) se většinou zabývá využíváním historických argumentů v politice a věnuje se i nevyhnutelné a neustálé proměně historické interpretace podle společenských trendů a měnících se politických názorů.²³ *Politika dějin* (*politics of history*, *Geschichtspolitik*) nejčastěji označuje snahu nějakým způsobem institucionalizovat a právně či politicky upravit vztah celé společnosti k minulosti. *Politika paměti* (*politics of memory*, *Erinnerungspolitik*, *polityka pamięci*) jako součást *politiky identity* by měla označovat spíše snahu zvýraznit a v politickém procesu prosadit konkrétní formu kolektivní historické paměti. *Politika paměti* tedy může být chápána jako zabývání se sociálními praktikami a normami, jež formují kolektivní paměť, například veřejnému připomínání minulých událostí a hrdinů, vztyčování či strhávání pomníků, stavbě muzeí či ustavování národních svátků v den výročí určité historické události.²⁴

Pro tuto práci je však nejdůležitější pojem *historická politika* definovaný Alexejem Millerem, protože nejkomplexněji popisuje metody využívané k propagování konkrétní historické interpretace. Miller pojem převzal z polského výrazu *polityka historyczna* a jeho používání se váže přímo k současnému trendu manipulování historickými narativy v postkomunistických zemích. *Historická politika* v jeho pojetí překlenuje již popsané termíny a zaměřuje se na všechny prostředky a praktiky, jimiž se vládnoucí elita snaží svůj narativ prosazovat.²⁵ Za hlavní cíle historické politiky se v kontextu postkomunistické Evropy všeobecně považují vybudování soudržné národní identity sloužící ke sjednocení společnosti okolo mocenského centra a eliminace pocitu národní viny.²⁶ Kromě budování pozitivního patriotismu však mezi běžně přijímané cíle patří také ospravedlnění domácí a zahraniční politiky vládnoucí třídy.

---

²² Joseph Zajda a Rea Zajda, „The Politics of Rewriting History: New History Textbooks and Curriculum Materials in Russia“, *International Review of Education* 49, č. 3-4 (2003):366.

²³ Miller, „Russia: Power & History“, 13.

²⁴ Ibid.. 13.

²⁵ Miller, „Russia: Power & History“, 15-16.

²⁶ Igor Torbakov, „History, Memory and National Identity: Understanding the Politics of History and Memory Wars in Post-Soviet Lands,“ *Demokratizatsiya* 19, č. 3 (léto 2011): 209.

Zásadním předpokladem chápání historické politiky v jejím pravém slova smyslu je existence demokratické pluralitní společnosti. Tato podmínka zcela radikálně mění možnosti politiků, protože již nemají monopol na pravdu a museli tudíž najít nové metody a strategie k prosazování svých cílů a také způsob, jak takové kroky obhájit.²⁷ Jednu z nejdůležitějších oblastí realizace historické politiky tvoří vzdělávání. Skrze ovlivňování učebních osnov či propagování konkrétních učebnic je možné zasáhnout širokou populaci, která je navíc ve věku, kdy není schopna informace kriticky posuzovat a vnímá je většinou jako objektivně dané. Dalším zasaženým sektorem je historický výzkum. Nerovné financování výzkumu je jednou z praktik, kterou může vládnoucí třída podporovat historiky a historická centra a ústavy sdílející jejich verzi historie a naopak odsoudit k nečinnosti ty druhé. Další metodou ovlivňování vědeckého bádání se stalo zpřístupňování částí archivů jen určitým historikům či jejich úplné uzavírání. S historickým výzkumem souvisí i zakládání takzvaných ústavů národní paměti, které jsou zodpovědné za dokumentaci období nesvobody, obvykle se soustředí zejména na zločiny komunismu a nacismu. Prvním z řady ústavů paměti, jež se nyní nacházejí ve většině východoevropských států vyjma Běloruska či Ruska, byl polský Ústav národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej) založený roku 2000. Existence ústavů paměti v mnoha zemích stále vyvolává bouřlivé debaty, největším zdrojem kontroverze se stalo politicky dosazované vedení ústavů. Další nejběžněji využívané prostředky historické politiky spadají do oblasti politiky paměti a zaměřují se na formování kolektivní identity. Patří mezi ně podpora médií a filmového průmyslu prezentující propagovanou verzi historie, stavba muzeí věnujících se době nesvobody či práce s historickými odkazy ve veřejném prostoru, zejména stavba pomníků či oslavy výročí historických událostí.²⁸

Intenzitu politického boje o výklad historie v postkomunistických zemích částečně vysvětluje existence takzvaných bílých míst (blank spots), jež vznikly kvůli cenzuře minulého režimu. Tyto neznámé historické události bylo třeba prozkoumat a začlenit je do historického narativu, což se často stalo předmětem politických sporů.²⁹ Široké pole pro manipulaci historickým diskursem se postkomunistickým politikům

---

²⁷ Alexei Miller, „The Politics of the Past in Russia,“ *Russian Analytical Digest* (February 9, 2010), 3.

²⁸ Ibid., 3. Ekaterina Levintova a Jim Butterfield, „History education and historical remembrance in contemporary of political attitudes of pro-Kremlin youth“, *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010): 141.

²⁹ Miller, „Russia: Power & History“, 16.

otevřelo také díky odkazu, který ve společnosti zanechaly desítky let nesvobody. Společnost nebyla zvyklá přistupovat kriticky k informacím a hledat alternativní výklady historie, protože byla po desítky let konfrontována s jedinou verzí historie, která si činila nárok na absolutní pravdu.³⁰ Od přelomu tisíciletí se historie dostala ještě více do centra pozornosti politiků, což vedlo jak k utužení historické politiky, tak k zintenzivnění mezistátních *bojů o historii* probíhajících ve většině případů mezi Ruskem a okolními státy.³¹

Jedním z důvodů tohoto vývoje bylo rozšiřování Evropské unie do zemí bývalého východního bloku, které Rusko sledovalo s nelibostí a nedůvěrou. Přijetí postsovětských a postkomunistických zemí do evropského společenství znovu oživilo diskuse o kontroverzních událostech 20. století.³² Zločiny, které byly nacisty i Rudou armádou páčány na východní frontě, i události poválečných let se se vstupem států do Evropské unie staly součástí společného evropského narativu.³³ Zpochybňování pozitivní role Sovětského svazu během druhé světové války eskalovalo napětí mezi Ruskem a Evropou a mělo významný dopad i na ruskou domácí politiku, kde došlo k utužení historické politiky. Další vyostření sporu o interpretaci historie 20. století ve východní Evropě přinesly barevné revoluce v postsovětských státech, které proběhly mezi léty 2003 a 2005 v Gruzii, na Ukrajině a v Kyrgyzstánu. K moci se dostaly proevropské vlády, jež spustily vlnu kritiky historické role Ruska v regionu.³⁴

Protiruský diskurs měl zásadní vliv na ruskou historickou politiku, jež eskalovala mezi léty 2003 a 2008.³⁵ Podle Millera jsou v Rusku přítomné všechny zmíněné elementy historické politiky, ačkoli nevznikl žádný ústav paměti. Vzdělávání tvoří jednu z nejvíce kontrolovaných oblastí a jak ukazují průzkumy historického povědomí mládeže, historická politika byla v tomto sektoru velmi úspěšná.³⁶ Putin zdůraznil nutnost patriotické výuky mládeže, což vedlo k zavedení několika státních vzdělávacích programů a doktrín. Učebnice dějepisu byly několika komisemi přezkoumávány a ty nevhodné byly vyloučeny. Vrcholem manipulací s učebnicemi

³⁰ Martin Dewhirst, „Censorship and restrictions on freedom of speech in Russia: 1986-1991-2001“, in *The legacy of the Soviet Union*, ed. Wendy Slater et al. (Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2004), 195.

³¹ Miller, „Russia: Power & History“, 16. Torbakov, „History, Memory and National Identity“, 212.

³² Torbakov, „History, Memory and National Identity“, 214.

³³ Ibid., 214.

³⁴ Mijnsen, „The Victory Myth and Russia's Identity“, 6.

³⁵ Alexei Miller, „The Labyrinths of Historical Policy“, *Russia in Global Affairs*, 22. června 2011.

³⁶ Levintova a Butterfield, „History education and historical remembrance in contemporary of political attitudes of pro-Kremlin youth“, 139-166.

dějepisů se stala publikace Filippovovy učebnice a manuálu pro učitele dějepisu.³⁷ Financování výzkumu se stalo dalším prostředkem historické politiky, protože během Putinovy vlády byla kvůli nedostatku financí prakticky znemožněna činnost nezávislým organizacím zabývajícím se historií. Výzkum byl komplikován i uzavíráním některých archivů či udělování přístupu do archivů jen prominentním historikům.

4. Problémy při hledání ruské postsovětské identity

4.1 Pojmosloví ruského nacionalismu a jeho základní myšlenkové proudy

Ruština pro popis významu *ruský* používá dva možné výrazy, *rossijane* a *russkije*. Výraz *russkije* se pojí s etnickým pojetím nacionalismu a v mnohonárodnostní Ruské federaci se tudíž na oficiální úrovni využívá jen minimálně. Potvrzuje to i Panovova analýza všech proslovů postsovětských prezidentů, podle níž se v kontextu ruské národnosti používá výhradně výraz *rossijane*.³⁸ *Rossijane* chápe příslušníky ruského národa mimo etnické kategorie. Význam výrazu odkazuje na všechny obyvatele Ruska. Občanskému nacionalismu, jak jej chápe západní svět, je však toto pojetí velmi vzdáleno. Důležitým předpokladem *rossijane* je totiž i příslušnost kulturní a historická, zvláště je dán velký důraz na sdílení ruské kultury a lásku k Rusku a ruskému jazyku.³⁹ Obsah výrazu *rossijane* má velmi blízko k hodnotám ruského patriotismu, který není jen výrazem příslušnictví ke státu, ale vyžaduje i hrdost na vlast a ochotu položit za ni život.⁴⁰ Matka Rus, personifikace ruského státu, stojí podle klasické ruské koncepce výše než jednotlivci a osudy obyvatel jsou tudíž podřízeny zájmům státu.⁴¹ Patriotismus, jenž má za cíl sjednotit obyvatele uvnitř státu, se stal základem státní identity během éry Sovětského svazu i v postsovětském Rusku, neodpovídá nicméně na zásadní otázku, kam Rusko patří a jaké je jeho poslání ve světě.

V diskusích o ruském nacionalismu rezonují tři základní myšlenkové linie. První skupina, jejíž příslušníci jsou od 19. století známi pod pojmem *západníci*, chápe

³⁷ Filippovův výklad sovětských dějin jakož i kapitola věnovaná Putinově režimu vzbudily mnoho nesouhlasu.

³⁸ Panov, „Nation-building in post-Soviet Russia“, 88.

³⁹ Ibid., 90, Dmitry Shlapentokh, „The Death of the Byzantine Empire and Construction of Historical/Political Identities in Late Putin Russia“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 15, č. 1 (2013): 70-71.

⁴⁰ Panov, „Nation-building in post-Soviet Russia“, 93.

⁴¹ Fiona Hill a Clifford G. Gaddy, „Putin and the Uses of History“, *The National Interest*, 4. ledna 2012.

příslušnost k národu na bázi občanství, vyzdvihovala vždy blízkost Ruska k Evropě a prosazovala přijetí západních hodnot a standardů. Podle západníků by se Rusko mělo ubírat cestou demokracie a právního státu. S druhou skupinou *etatistů* západníci sdílí představu Ruska jako multietnického státu s národností definovanou ve smyslu pojmu *rossijane*.⁴² Etatisté nekladou důraz na západní demokratické ideály, jež pro ně nepředstavují žádnou hodnotu. Důležité je pro ně silné Rusko a jeho velmocenské postavení. Imperiální expanze není chápána jen v teritoriálním měřítku, může být dosažena i skrze politický, ekonomický či ideologický vliv. Mezi sympatizanty tohoto směru se nejčastěji ozývá nostalgie po dobách Sovětského svazu a po jeho ztraceném postavení na mezinárodní scéně.⁴³ Třetí skupinu tvoří *slavjanofilové*, kteří zdůrazňují civilizační misi Ruska. Definují příslušnost k ruskému národu na etnickém základě ve smyslu pojmu *russkie* a vyzdvihují jedinečnost ruské kultury, jazyka a náboženství.⁴⁴

Po rozpadu Sovětského svazu Rusové museli vyřešit otázku, kde je ruské místo ve světě a ke kterým hodnotám by se Rusko mělo upnout. Každý z těchto tří nacionalistických směrů měl na tuto otázku vlastní odpověď, proto se společenské debaty 90. let do velké míry vedly vyjednáváním mezi těmito směry. Hlavní diskuse probíhaly mezi západníky, jejichž přívržencem se stal i Boris Jelcin, a etatisty, kteří prosazovali myšlenku continuity se Sovětským svazem.

4.2 Problémy budování nové ruské identity během

Jelcinovy éry

Rozpad Sovětského svazu znamenal pro Rusko kritický zlom, který zpochybnil všechny aspekty ruské identity.⁴⁵ Po celou moderní éru byli Rusové zvyklí identifikovat se s velkou říší, jejíž centrum tvořili: nejdříve s carským Ruskem a později se Sovětským svazem. Sovětský svaz byl koncipován jako svaz nezávislých republik, ač ve skutečnosti byl velmi centralizovaný. Každá republika měla své vlastní instituce, stranu a státní symboly. Ruská pozice v rámci Sovětského svazu byla v tomto ohledu výjimečná a nevyvážená, neboť Ruská sovětská federativní republika tvořila centrum

⁴² Luke March, „Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy? The Case of Georgia“, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 19, č. 3 (léto 2011): 190.

⁴³ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“, 13.

⁴⁴ *Ibid.*, 13.

⁴⁵ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“, 13.

svazu, ale žádné vlastní instituce až do konce 80. let neměla.⁴⁶ Ruská a sovětská identita tak byly naprosto promíchané a po rozpadu svazu před Ruskem vyvstal obtížný úkol vytvořit národní identitu odlišnou od té sovětské.⁴⁷ Ruský nacionalismus nebyl ve společnosti zakořeněn, protože po staletí byly základními sebeidentifikačními prvky ruský imperialismus a patriotismus, založené na příslušnosti ke státu.⁴⁸ Zánik Sovětského svazu znamenal pro Rusko nejen ekonomický chaos a ztrátu mezinárodního postavení a vlivu, ale vyvolal i pocit viny za komunistické represe a morální a politickou prázdnotu.⁴⁹ Hledání ‚použitelné‘ minulosti, na níž by se mohla postavit ruská identita, se tudíž stalo jedním z nejdůležitějších úkolů nového režimu.

Rusko mělo v zásadě dvě možnosti: buď založit svou identitu na sovětské, nebo předrevoluční ruské identitě.⁵⁰ Návrat k předrevoluční identitě, ke které se uchýlily ostatní státy Sovětského svazu, však v ruském případě komplikovala skutečnost, že Rusko se stalo legálním nástupcem Sovětského svazu a po celou dobu jeho existence tvořilo jeho centrum, tudíž nemohlo využít narativ osvobození se od kolonizátora.⁵¹ Otázka budování nové státní identity se stala v 90. letech jedním z hlavních témat společenské diskuse, ale nalézt společenský konsensus se ukázalo nemožné. Jelcin se vydal cestou odmítnutí doby komunismu a přiklonění se k západu, ale z výše zmíněných důvodů bylo její plnění značně problematické. Další z Jelcinových priorit bylo navrátit církvi její předchozí společenský status.⁵² Při své inauguraci se Jelcin vyhnul všem sovětským symbolům.

Snaha odkazovat na předrevoluční období byla na počátku 90. let jasně patrná: městům a ulicím byly navraceny předrevoluční jména a bylo strženo několik sovětských pomníků.⁵³ Novým státním symbolem se stal imperiální dvouhlavý orel, vlajkou trikolora, jež bývala symbolem ruského námořnictva, a hymnou Glinkova instrumentální Patriotická píseň. Národní symboly hrají zásadní roli v budování národní

⁴⁶ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“, 11.

⁴⁷ Richard Sakwa, „Nation and Nationalism in Russia“, in *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, ed. Gerard Delanty a Krishan Kumar (London: SAGE Publications, 2006), 412.

⁴⁸ Taras Kuzio, „History, memory and nation building in the post-Soviet colonial space“, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 30, č. 2(2002): 242, <http://dx.doi.org/10.1080/00905990220140649> (staženo 20. 3. 2013).

⁴⁹ Zajda a Zajda, „The Politics of Rewriting History“, 373.

⁵⁰ Torbakov, „History, Memory and National Identity“, 221.

⁵¹ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“, 43.

⁵² Cheng Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s): Post-Communist Russia's Search for a New Regime Ideology“, *Demokratizatsiya: The journal of Post-Soviet Democratization* 19, č. 1 (zima 2010): 43.

identity, poněvadž ji vizualizují, formalizují a odkazují k určité tradici.⁵⁴ Volba těchto symbolů vyvolala odmítavé reakce ruské komunistické strany a v Dumě tak nezískala dostatečnou podporu nutnou pro jejich konstitucionální ukotvení.⁵⁵ Podobným neúspěchem dopadly všechny Jelcinovy snahy o vybudování nové ruské ideje. Nepodařilo se mu sjednotit populaci a získat pro svou myšlenku podporu, kritika Jelcinových kroků přicházela jak z komunistického, tak liberálního křídla politické scény.⁵⁶

Postupem času byla patrná Jelcinova stále menší odhodlanost konfrontovat se se sovětskou minulostí. Například diskuse ohledně pohřbení Lenina skončila ponecháním těla v mauzoleu na Rudém náměstí.⁵⁷ Vítězství ve druhé světové válce, jež se za vlády Brežněva stalo centrálním bodem ruské národní hrdosti, si svůj status udrželo i za Jelcina. Den vítězství, který se v Rusku oproti zbytku Evropy slaví 9. května, byl v Sovětském svazu připomínán pompézními vojenskými přehlídkami na Rudém náměstí. Přes počáteční rozhodnutí nepokračovat v této tradici se Jelcin k vojenským přehlídkám vrátil již během 50. výročí konce války v roce 1995.⁵⁸ Nekonzistence Jelcinova vztahu k minulosti, zřejmá ze snahy prosazovat předrevoluční symboly a tradice a neschopnost jasně se distancovat od sovětské minulosti, přispěly k jeho neúspěchu při budování ideologického základu nového státu. Jelcin také narážel na absenci demokratické zkušenosti v Rusku. Návaznost na tradici carského Ruska se z tohoto pohledu jevila velmi problematicky a vyvolávala ve společnosti kontroverzní reakce. Symboly imperiálního Ruska byly spojovány s monarchismem a kolonialismem, a podle liberálů se tudíž nemohly stát emblémy demokratické republiky.⁵⁹ Za další z příčin Jelcinova neúspěchu je považována jeho neschopnost vtisknout přesvědčivost zakladatelskému mýtu a využít potenciál, který skýtala Jelcinova porážka komunistického puče v roce 1991.⁶⁰ Nezanedbatelnou roli však hrála i neutěšená ekonomická situace země.

Ekonomický rozvrat i ztráta zahraničního postavení byly významným faktorem Jelcinova neúspěchu sjednotit občany okolo své *ruské ideje*. Zpočátku se odmítnutí

---

⁵³ Thomas Sherlock, *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia: Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 158.

⁵⁴ Vihalemm a Jakobson, „Representations of the past in the Estonian Russian-language press“, 730.

⁵⁵ Smith, *Mythmaking*, 161.

⁵⁶ *Ibid.*, 158.

⁵⁷ Sherlock, *Historical Narratives*, 158.

⁵⁸ Smith, *Mythmaking*, 85-90.

⁵⁹ *Ibid.*, 160.

sovětské minulosti zdálo většině společnosti přijatelné, neboť očekávala rychlý růst a začlenění se po boku vyspělých prosperujících zemí.⁶¹ Nenaplnění těchto představ kvůli chaosu a ekonomickému úpadku však zdiskreditovalo Jelcinem prosazované hodnoty - demokracii a liberalismus i příklon k západu. Nedostatek potravin a nezaměstnanost vyvolaly nostalgii po zašlé velikosti Sovětského svazu, sociální zajištěnosti, disciplíně a řádu.⁶²

4.3 Nástup Vladimíra Putina a jeho vize ruské identity a role státu

Putin svým příchodem značně změnil kurz, kterým se Rusko ubíralo. Přestože si sám Jelcin vybral Putina za svého následníka, Putinovy představy budoucího směřování Ruska a role, kterou by Rusko mělo zastávat, se od Jelcinových radikálně lišily. Putin volal po návratu k tradici, po silném Rusku a po odmítnutí přejímání západních modelů, což se ve společnosti setkalo s velmi pozitivním ohlasem. Putin si uvědomoval, že posílení Ruska a jeho znovu začlenění mezi světové velmoci do velké míry záviselo na revitalizaci ekonomiky. K dosažení tohoto cíle mu výrazně pomohly abnormálně vysoké ceny ropy a zemního plynu, díky jejichž vývozu Rusko v prvních letech Putinova prezidentství zažívalo bezprecedentní ekonomický růst.⁶³ V souvislosti s Putinovým politickým úspěchem bývá vysoká cena ropy a zemního plynu považována za naprosto zásadní faktor.

Myšlenky, se kterými Putin nastoupil do úřadu prezidenta Ruské federace, jsou přehledně vyjádřeny v manifestu, který Putin sám formuloval. Manifest *Rusko na přelomu tisíciletí* nesoucí Putinův podpis byl na oficiálním webu vlády publikován 29. prosince 1999, tedy dva dny před tím, než Jelcin rezignoval na prezidentský post a předal jej Putinovi.⁶⁴ Putin v manifestu definoval svou představu *ruské ideje*, podle něj v jejím centru leží inherentně ruské hodnoty: patriotismus, kolektivismus, solidarita, *děržavnost'* (velmocenský status) a *gosudarstvennost'* (státnost⁶⁵).⁶⁶ Putin upozornil na

---

⁶⁰ Sherlock, *Historical Narratives*, 160.

⁶¹ Ibid., 165.

⁶² Ibid., 166.

⁶³ Roger E. Canet, „Conclusion: Russia as a Re-emerging Great Power“, in *Russia: Re-emerging Great Power*, ed. Roger E. Canet (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007), 222.

⁶⁴ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

⁶⁵ *Gosudarstvennost'* je do češtiny nepřeložitelný pojem, který pokládá stát do centra všeho.

⁶⁶ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

výjimečně významnou roli, kterou stát vždy hrál v životě země a jejích obyvatel. V jeho pojetí by stát měl být zdrojem a garantem pořádku a měl by plnit funkci hnacího motoru změn. Putin se prohlásil za *gosudarstvennika*, služebníka či budovatele státu, a slíbil, že restauruje vedoucí a regulující roli státu, protože to si podle něj společnost přála.⁶⁷

Tradičními koncepty *gosudarstvennost'* a *děržavnost'* se Putin snažil nahradit slabý nacionalismus, což spadá do myšlení etatistů.⁶⁸ Důsledkem toho se za Putinovy vlády etatisté stali nejsilnější skupinou, zatímco západníci, bližší Jelcinovi, své pozice ztratili. Vyzdvihování ruské výjimečnosti a důraz na šíření ruské kultury současnou ruskou elitu přibližuje více ke slavjanofilům než k západníkům, pročež slavjanofilské hnutí v současném Rusku nabývá na významu.⁶⁹ Samotné řazení Putina do jakékoliv z těchto myšlenkových proudů je však problematické. Putinova odhodlanost oživit národní hrdost a znovubybudovat ruskou ekonomickou, vojenskou a politickou nebyla řízena žádnou fixní ideologií, ale především pragmatismem.⁷⁰ Pragmatismus je všeobecně přijímán za hlavní motor Putinových kroků. Absence jakékoliv koherentní ideologie jeho režimu se již stala předmětem mnoha studií.

Pragmatismus ovlivnil i Putinův vztah k historii a interpretace a reinterpretace ruských dějin se pro Putina staly důležitým prostředkem k dosažení jím definovaných politických cílů.⁷¹ Vzhledem k tomu, že se Putinovy cíle významně lišily od cílů jeho předchůdce, byla s nimi neslučitelná i verze historie, již Jelcin prosazoval. Putin se k otázce identity a návaznosti postavil zcela jinak než Jelcin, jelikož odmítnutí éry Sovětského svazu považoval z mnoha důvodů za nemožné. Vzhledem k tomu, že komunistický režim trval v Rusku 74 let, a byl tedy jedinou dobou, kterou si lidé pamatovali, odmítnutí celé této éry prohloubilo krizi identity, s níž se Rusové po rozpadu Sovětského svazu potýkali. Komunistický režim se snažil zasahovat do všech oblastí lidského života a mnoho obyvatel bylo do jeho struktur zapojeno, pojmání komunistické éry veskrze negativně tedy zpochybňovalo celé lidské životy a devalvovalo vše, co lidé znali. Po rozpadu Sovětského svazu na Rusko dopadla veškerá zodpovědnost za sovětské zločiny, protože ostatní národy se jí vyhnuly vytvořením

⁶⁷ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

⁶⁸ Sakwa, „Nation and Nationalism in Russia“, 410.

⁶⁹ March, „Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy?“ 191, 201-2.

⁷⁰ Vladislav Martin Zubok, „Russia's Identity Quest“, *Orbis* (zima 2005): 188.

Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 37-42.

⁷¹ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

statusu oběti.⁷² Pro společnost zklamanou vývojem 90. let to bylo příliš těžké břímě, aby ho mohla unést.⁷³ Putin si toto uvědomoval a věřil, že pozitivní historický narativ pomůže zastavit rozšířenou demoralizaci společnosti a vytvoří širokou podporu pro jeho cíl znovuvybudovat stát a modernizovat ekonomiku.⁷⁴ Pomocí vyzdvihování úspěchů a hrdinnosti ruského národa se Putin pokusil překonat společenskou krizi a prosadit verzi národních dějin, jež mohla sloužit jako základ pozitivního patriotismu. Vyhýbání se kontroverzním tématům rozdělujícím již tak velmi polarizovanou společnost mělo za cíl vybudovat narativ, který by se mohl stát zdrojem společenského konsensu. Putin zdůrazňoval nutnost konsolidace okolo základních hodnot a cílů k udržení státu rozprostřeného na tak rozlehlém území.⁷⁵ Podle Sherlocka však Putin kromě mobilizace společnosti a podpoření legitimacy své moci hledal pozitivním vnímáním národní historie i cestu, jak sjednotit ruskou elitu.⁷⁶

Putinův přístup k otázce identity a návaznosti ilustruje jeho volba státních symbolů. V proslovu, jenž měl ve spojitosti s volbou symbolů v Dumě, se Putin věnoval kontroverzním aspektům využívání symbolů carského Ruska a zároveň uznal, že sovětské symboly jsou v tomto ohledu ještě problematičtější.⁷⁷ Putin také narážel na neexistenci takového období ruských dějin, které by se mohlo stát oporou liberálně demokratického směřování země. Vláda podle něj vždy zacházela s lidmi zbytečně a neospravedlnitelně krutě, ale pokud bychom odsoudili všechny tyto časy, museli bychom zapomenout i úspěchy, kterých lidé za celá ta století dosáhli. Ke konci proslovu Putin stupňoval svůj apel na možné odpůrce jím navržených symbolů slovy: *„Pokud souhlasíme s tím, že v žádném případě nelze použít symboly minulých epoch, včetně sovětské éry, pak také musíme přiznat, že celá generace našich spoluobčanů, naše matky a otcové žili zbytečný a smysl postrádající život, že žili tento život nadarmo. S tím nemohu souhlasit ani rozumem ani srdcem.“*⁷⁸ Na rozdíl od Jelcina Putin získal pro svůj návrh podporu nutnou pro ústavní zakotvení symbolů. Ponechal dvouhlavého orla a

⁷² Siobhan Kattago, „War Memorials and the Politics of Memory: the SovietWar Memorial in Tallinn“, *Constellations* 16, č. 1 (2009): 160.

⁷³ *Ibid.*, 160.

⁷⁴ Sherlock, *Historical Narratives*, 162.

⁷⁵ Panov, „Nation-building in post-Soviet Russia“, 91.

⁷⁶ Sherlock, *Historical Narratives*, 162.

⁷⁷ Vladimír Putin, „Prohlášení k Dumě v souvislosti s návrhem zákonů o státních symbolech“ (Moskva, 4. prosince 2000). http://archive.kremlin.ru/appears/2000/12/04/0000_type63374type82634_28432.shtml .(staženo 5. 4. 2013).

⁷⁸ Putin, „Prohlášení k Dumě v souvislosti s návrhem zákonů o státních symbolech“.

trikoloru, zavedené Jelcinem, ale rozhodl se vrátit k sovětské hymně, pouze s jinými slovy, a k praporu Rudé armády jako symbolu ozbrojených sil.⁷⁹ Volba státních symbolů ukazuje Putinovu snahu postavit ruskou identitu na organickém propojení carské, komunistické i postkomunistické epochy a balancování mezi zájmy jednotlivých skupin ruské společnosti.⁸⁰ Putinovi se tímto krokem podařilo urovnat vztah s komunistickou stranou, která zůstala i v postsovětském Rusku významnou politickou silou a během 90. let zablokovala mnoho Jelcinových iniciativ.

V přechodu ze sovětské na ruskou identitu můžeme dnes sledovat velkou návaznost a kontinuitu. Chybí však komunistická ideologie a přidán byl náboženský aspekt.⁸¹ Podle ústavy sice Rusko nemá žádné státní náboženství, ale pravoslavná církev ve společnosti užívá velmi vysokého postavení. V ozbrojených složkách má církev spirituální monopol a v mnoha regionech se pravoslavná nauka stala povinnou součástí vyučování.⁸² Hlavním rysem dnešního nacionalistického diskursu se stal závazek k ruské kultuře: jazyku, historii, náboženství, státnosti a patriotismu, ideji silného a velkého Ruska a jedinečnosti ruské civilizace.⁸³

5. Kremelský historický narativ během Putinova prezidentství 2000 – 2008

5.1 *Období carského Ruska jako symbol tradice*

Předválečné dějiny představují jen malou část současného ruského historického diskursu.⁸⁴ Carské Rusko je však nositelem tradičních hodnot, ke kterým se Kreml hlásí. Ruská kultura, literatura, jazyk i náboženství, jež tvoří základní kameny ruské identity, jsou dědictvím předrevoluční éry. Putin při mnoha příležitostech vyzdvihoval přínos pravoslavné církve pro národní a spirituální identitu Rusů.⁸⁵ Církev se stala oporou režimu a nositelem morálních hodnot. V rozhovorech pro zahraniční média Putin několikrát vyjádřil názor, že náboženství hraje ve společnosti důležitou roli, protože

---

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Smith, *Mythmaking*, 183. Sherlock, *Historical Narratives*, 161.

⁸¹ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“, 3.

⁸² Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 43.

⁸³ March, „Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy?“ 193.

⁸⁴ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 6.

⁸⁵ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 44.

zaplnilo prázdné místo, které vzniklo po pádu komunistické ideologie.⁸⁶ V rozhovoru pro Wall Street Journal dokonce řekl: „(...) *po tom, co přestala existovat vládnoucí komunistická ideologie, která v podstatě nahradila náboženství, nic nemůže v duši člověka nahradit lidské hodnoty tak efektivně, jako to může udělat náboženství.*”⁸⁷

Kromě tradičních ruských hodnot Putin také čerpá inspiraci z některých slavných postav předrevoluční epochy. Odkazováním na tradici silných ruských panovníků se Putin se snažil potvrdit legitimitu své moci a svých politických praktik.⁸⁸ Známa se stala přirovnání Putina k Petrovi Velikému, jež se zakládají na Putinově obdivu k slavnému carovi a údajné snaze napodobovat jej. Podnětem k těmto diskusím se stal známý fakt, že v Putinově kanceláři v době jeho působení na radnici v Petrohradě visel obraz Petra Velikého.⁸⁹ Iwanowska se této teorii věnuje více do hloubky, podle ní Putin s Petrem Velikým sdílí intelektuální schopnosti a styl vládnutí, zkušenost s tajnými službami, ideu silné armády, zahraničněpolitické a domácí plány a dokonce i lásku k Petrohradu.⁹⁰ Putin na otázku na toto téma odpověděl, že vychází z toho, že člověk by neměl mít žádné idoly, ale zároveň vyjádřil svůj veliký respekt k Petrovi Velikému i myšlenku, že dnešní poměry připomínají období, kdy vládl Petr Veliký.⁹¹ Obdiv Putin několikrát vyjádřil i ke Kateřině II. a opakovaně také jako k výjimečnému Rusovi odkazoval k Pjetrovi Stolypinovi.⁹² V roce 2008 uspořádal Kreml a vláda soutěž o „jméno Ruska“.⁹³ Zvítězil Alexandr Něvský, ruský kníže ze 13. století, druhé místo obsadil Stolypin a třetí Stalin.⁹⁴ Podle mnohých komentátorů však výsledky byly

⁸⁶ Vladimír Putin, interview pro americký televizní kanál NTV, NTV, 2. června 2000, http://archive.kremlin.ru/appears/2000/06/02/0000_type63379_125346.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Vladimír Putin, interview pro německou televizní společnost ARD, 19. září 2001, http://archive.kremlin.ru/appears/2001/09/19/0002_type63379_28636.shtml (staženo 5. 4. 2013).

⁸⁷ Vladimír Putin, interview pro Wall Street Journal, 11. února 2002, http://archive.kremlin.ru/appears/2002/02/11/0001_type63379_28800.shtml (staženo 3. 3. 2013).

⁸⁸ Miguel Vázquez Liñán, „History as a propaganda tool in Putin’s Russia“, *Communist and Post-Communist Studies* 43(2010): 169, www.elsevier.com/locate/postcomstud (staženo 30. 3. 2013).

⁸⁹ B. Iwanowska, „Putin Looks into the Past to Make a Better Future for Russia“ (příspěvek v rámci konference История и культура славянских народов: достижения, уроки, перспективы, Penza, Belostok, Praha, 25.–26. února 2011).

⁹⁰ Ibid., 86.

⁹¹ Vladimír Putin, interview pro čínský deník Renmin Ribao, čínskou mediální agenturu Xinhua a ruskou televizní společnost RTR, 17. července 2000, http://archive.kremlin.ru/appears/2000/07/16/0000_type63379_125060.shtml (staženo 5. 4. 2013).

⁹² Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“. Stolypin byl premiérem za vlády posledního cara Mikuláše II, byl zastáncem postupných reforem, ale po sérii neúspěchů odstoupil a následně byl zavražděn.

⁹³ Je nutné poznamenat, že soutěž se konala v době, kdy byl již Putin premiérem a prezidentem Medveděv, tudíž nespadá do časového vymezení této kapitoly, přesto však o Putinově snaze legitimovat své kroky odkazy k historickým postavám mnohé vypovídá.

⁹⁴ „Jméno Ruska: historická soutěž 2008“, <http://www.nameofrussia.ru/> (staženo 14. 4. 2013).

zmanipulovány a v nezávislých průzkumech preferencí jen málo respondentů uvedlo tyto dvě jména v první pětadvacítce.⁹⁵ Na Putinovu oblibu inspirovat se historickými postavami a snahu legitimovat své kroky skrze historické paralely poukazuje mnoho autorů.⁹⁶ Putin to dokonce sám připouští v rozhovoru pro finský tisk z roku 2001, kde říká: „(...) ale my *nezapomínáme a nemáme v úmyslu zapomenout na výjimečné Rusy. Samozřejmě se dnes obracíme k tomu, co dělali, jak to dělali, ale přizpůsobujeme to požadavkům dneška.*“⁹⁷

Předrevoluční období symbolizuje tradiční ruské hodnoty a stalo se tak zásadním zdrojem legitimacy Putinovy vlády. Kontinuita s carským Ruskem poskytuje Putinovi možnost prezentovat hodnoty, které propaguje, jako hodnoty po staletí vlastní ruskému lidu.

5.2 Sovětský svaz v Putinově historickém narativu

Normalizace sovětské historie a její zahrnutí do ruského historického narativu tvořilo zásadní posun v konstrukci ruské postsovětské identity. Putinův přístup k sovětským dějinám byl opět veden především jeho politickým pragmatismem. Oživené sovětské symboly a tradice neměly sloužit jako symboly komunistické ideologie, ale jako symboly stability, kontinuity a moci.⁹⁸ Putin komunismus mnohokrát odmítl a vždy byl zastáncem volného trhu, nemohl však odmítnout dobu, kdy Rusko tvořilo centrum jedné ze dvou světových supervelmocí. Sovětská éra podle Putina poskytovala příliš mnoho důvodů k hrdosti na to, aby mohla být vymazána z dějin paměti národa.⁹⁹

Z agrární země se Sovětský svaz po upevnění komunistické moci během pár let stal moderním a industrializovaným státem stojícím v čele vědeckého a technického pokroku. Zdrojem pýchy se stal kosmický a jaderný program Sovětského svazu, který svědčil o jeho neporazitelnosti. Významný zdroj ruské národní hrdosti tvoří také vojenská vítězství Sovětského svazu. Naprostým středobodem ruské identity se stalo vítězství ve druhé světové válce nazývané v Rusku Velkou vlasteneckou válkou.

⁹⁵ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

⁹⁶ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

Iwanowska, „Putin Looks into the Past to Make a Better Future for Russia“.

⁹⁷ Vladimír Putin, interview pro finské noviny Helsing Sanomat, 1. září 2001, http://archive.kremlin.ru/appears/2001/09/01/0002_type63379_28615.shtml (staženo 10. 4. 2013).

⁹⁸ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 46.

⁹⁹ Putin, „Prohlášení k Dumě v souvislosti s návrhem zákonů o státních symbolech“.

Porážka nacismu byla jedinou sovětskou událostí masově oslavovanou i za Jelcina a během Putinovy vlády její význam v povědomí Rusů ještě vzrostl.¹⁰⁰ V roce 1996 na otázku: „*Na co z ruské historie jste osobně hrdý?*“ odpovědělo 44 % respondentů, že na druhou světovou válku, a v roce 2003 válku uvedlo celých 87 % lidí.¹⁰¹ Dnešní společnosti jsou nejkladněji vnímána období Stalinova a Brežněvova vedení, neboť slouží jako symbol stability a disciplíny a zároveň jsou dobou nejvlivnějšího postavení Sovětského svazu na mezinárodní scéně.¹⁰² V Brežněvově éře by podle průzkumu z roku 2007 chtělo žít celých 31 % lidí, což je nejvíce po moderním Rusku, které vybralo 39 % lidí.¹⁰³ Nejvíce negativně naopak Rusové hodnotí perestrojku, přechod k tržní ekonomice a kolektivizaci.¹⁰⁴

Právě jmenované úspěchy a slavné okamžiky sovětských dějin se staly jedním z hlavních zdrojů ruské nostalgie a krize postsovětské identity.¹⁰⁵ Rusové jsou dle různých průzkumů nejvíce nostalgičtí po sovětském rovnostářství, sociálním státu, ekonomických jistotách, ztrátě mezinárodního postavení a po velkém impériu.¹⁰⁶ Nostalgiu však vyvolávají i záležitosti všedního dne, lidem chybí sovětské prázdniny, vřelé vztahy mezi lidmi i pocit solidarity a sounáležitosti.¹⁰⁷ Putin s nostalgií aktivně pracoval a využíval ji k dosažení svých politických cílů včetně ospravedlnění vzrůstajícího autoritářství svého režimu. Evropa byla šokována Putinovými slovy při jeho každoročním proslovu k Dumě v roce 2005. Putin prohlásil, že „(...) *rozpad Sovětského svazu byl největší geopolitickou katastrofou století. Pro ruský lid se to stalo skutečným dramatem. Desítky milionů našich spoluobčanů a krajanů se ocitly mimo ruské území.*“¹⁰⁸ Průzkumy veřejného mínění dokládají, jak Putinova slova

¹⁰⁰ Smith, *Mythmaking*, 85-90.

¹⁰¹ Kattago, „War Memorials and the Politics of Memory,“ 159-160.

¹⁰² Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 46.

¹⁰³ VCIOM, „Yeltsin's Epoch through the Eyes of Russians“, 2007, <http://www.wciom.com/index.php?id=61&uid=513> (staženo 5. 5. 2013).

„Ve které době byste chtěli žít, kdybyste měli možnosti si vybrat?“ V moderním Rusku 39%, V brežněvově éře 31% a ve Stalinově 6%

¹⁰⁴ Soveit Nostalgia and Russian Politics: 4: Gorshkov, M. K. (2003). *Rossiiskoe obshchestvo v usloviyakh transformatsii: mify i real'nost' (sotsiologicheskii analiz). 1992–2002 gg.* Moscow: Rosspen. 384382.

¹⁰⁵ Iwanowska, „Putin Looks into the Past to Make a Better Future for Russia“, 92.

¹⁰⁶ Vihalemm a Jakobson, „Representations of the past in the Estonian Russian-language press“, 708. Susan L. Holak, Alexei V. Matveev a William J. Havlena, „Nostalgia in post-socialist Russia: Exploring applications to advertising strategy“, *Journal of Business Research* 61 (2008):173, www.sciencedirect.com (staženo 15. 3. 2013).

¹⁰⁷ Stephen White, „Soviet nostalgia and Russian politics“, *Journal of Eurasian Studies* 1 (2010): 1–9.

¹⁰⁸ Vladimír Putin, „Proslov k Federálnímu shromáždění“ (Moskva, 25. 4. 2005), http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml (staženo 5. 4. 2013).

korespondovala s většinovým názorem společnosti, kterou se jimi snažil oslovit. S větou: „*Je to velká pohroma, že SSSR již neexistuje*“ souhlasilo v roce 2000 dokonce 70 % Rusů.¹⁰⁹ Stephan White však poukazuje na to, že většina Rusů lituje zániku Sovětského svazu, aniž by si nutně přála se k němu vrátit, a že nostalgický pohled na Sovětský svaz neznamená pozitivní vnímání sovětského systému.¹¹⁰ Nikolajenkův výzkum z roku 2005 zase ukazuje velkou provázanost mezi národní hrdostí a nostalgii po SSSR mezi ruskou mládeží. Nikolajenko to vysvětluje tím, do jaké míry se nová ruská identita zakládá na sovětských historických mýtech a Putinově narativu zdůrazňujícímu kontinuitu Ruska s mocným Sovětským svazem.¹¹¹

Návrat k populární melodii sovětské hymny i k praporu Rudé armády, symbolu vítězství ve druhé světové válce, vzbudil kladný ohlas většinové veřejnosti.¹¹² Kontinuita s předchozím režimem byla podtržena tím, že autorem nových slov hymny se stal Sergej Michalkov, který psal k té samé hymně text pro Stalina i během destalinizace.¹¹³ Na Lubjanské náměstí v Moskvě, kde se nachází sídlo tajné ruské policie FSB, nechal Putin instalovat pamětní desku a bustu věnovanou bývalému sovětskému generálnímu tajemníkovi Juriji Andropovovi, jenž stál 15 let v čele KGB, sovětské předchůdkyně FSB.¹¹⁴ V roce 2005 obnovil na stejném náměstí i sochu Felixe Dzeržinského, zakladatele sovětské tajné policie Čeky, nejstarší předchůdkyně KGB a FSB. Ve stejnou dobu však Kreml organizoval i navrácení ostatků císařovny Marie Fedorovny, matky cara Mikuláše II. popraveného na Dzeržinského rozkaz.¹¹⁵ Putin také ukončil diskuse o těle Lenina a rozhodl se nechat jej v mauzoleu na Rudém náměstí v Moskvě. Nejkontroverzněji jsou však v zahraničí vnímány jeho kroky spojené s oslavami druhé světové války přímo i nepřímo rehabilitující postavu Stalina.

¹⁰⁹ White, „Soviet nostalgia and Russian politics“, 7. (2000 70 % , v roce 2004 63 % , 2005 66 % a 2008 57 % Rusů uvedlo, že cítí nostalgii).

¹¹⁰ Ibid., 6-8.

¹¹¹ Olena Nikolayenko, „Contextual effects on historical memory: Soviet nostalgia among post-Soviet adolescents“, *Communist and Post-Communist Studies* 41 (2008): 255-256, www.elsevier.com/locate/postcomstud (staženo 15. 3. 2013).

¹¹² Ibid., 255.

¹¹³ Marlene Laruelle, *In the Name of the Nation. Nationalism and Politics in contemporary Russia* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 156.

¹¹⁴ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“, 41.

¹¹⁵ Adrian Karatnycky, „The Great Memory Purge“, *The Wall Street Journal*, 5. března 2008.

5.2.1 Druhá světová válka a její místo v ruské společnosti

Druhá světová válka je kromě veřejných rituálů stále připomínána skrze masová média, filmy či literaturu. V ruském diskursu zaujímá velmi důležité místo. Pro pochopení jejího významu pro současnou ruskou identitu je podstatné podívat se na hlavní rysy válečného narativu. Velká vlastenecká válka je často považována za jedinou pozitivní a sjednocující událost ruských dějin.¹¹⁶ Je vykládána jako hrdinské vítězství ruského lidu nad nacismem, který se v ruském narativu stal ztělesněním zla. Ve svých proslovech při oslavách 9. května Putin mluví o této válce jako o „*nejspravedlivější válce 20. století*“¹¹⁷ a o vítězném dni jako o „*nejdražším a nejupřímnějším národním svátku*“.¹¹⁸ Často zdůrazňuje, že ve válce bojovaly všechny národy Sovětského svazu společně a pro státy Společenství nezávislých států podle něj společný zármutek, vzpomínky i povinnost vůči dalším generacím tvoří základ tak blízkého „*bratrství a přátelství, že k němu nemůže být alternativa*“.¹¹⁹ Putin velmi často poukazuje na nutnost poučit se z válečných událostí, což dokládá, že si uvědomuje, jak mocným prostředkem se minulost vztažením k současnosti může stát. Válečná lekce podle Putina ukázala nebezpečí ústupků a neaktivity při jednání s tak nebezpečným nepřítelem jakým byl nacismus, proto je třeba, aby stát byl silný a připravený na okamžitou odezvu.¹²⁰ Putin vyzdvihuje i význam jednoty, spolupráce a solidarity mezi státy v boji proti nepříteli. Největší hrozbou dnešního světa se podle Putina stal terorismus, který „*není menším zlem než nacismus*“.¹²¹ Válečnou lekcí Putin ospravedlňuje budování silné armády i boj proti terorismu, nepřímo tudíž i válku v Čečensku.

Podíl na válečných úspěších nese v ruském diskursu zejména lid a Rudá armáda, jejichž heroismus se projevil na bitevních polích i mimo ně. Váleční veteráni se v Rusku

¹¹⁶ Kattago, „War Memorials and the Politics of Memory,“ 160.

¹¹⁷ Vladimír Putin, „Projev na přehlídce na 56. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2001), http://archive.kremlin.ru/appears/2001/05/09/0001_type63374type82634type122346_28544.shtml (staženo 5. 4. 2013).

¹¹⁸ Vladimír Putin, „Projev na vojenské přehlídce na počest 60. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2005), http://archive.kremlin.ru/appears/2005/05/09/1100_type63374type82634type122346_87819.shtml (staženo 5. 4. 2013).

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Vladimír Putin, „Projev na vojenské přehlídce na počest 57. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2002), http://archive.kremlin.ru/appears/2002/05/09/0001_type122346_28897.shtml (staženo 5. 4. 2013).

¹²¹ Vladimír Putin, „Projev na setkání s veterány věnovaný 59. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2004), http://archive.kremlin.ru/appears/2004/05/09/1300_type63376_64277.shtml (staženo 5. 4. 2013).

stále těší velkému respektu, důkazem jsou mnohé společenské a materiální výsady, kterých se jim dostává. K armádě i ostatním bezpečnostním složkám má Putin velmi blízko, pročež lidé z tohoto prostředí získali značný politický vliv. Putinův režim je dokonce některými autory nazýván „vojenskou vládou“ (militocracy).¹²² Důraz na vojenské úspěchy se odráží i v každoročních oslavách výročí konce druhé světové války, které se konají na Rudém náměstí. Velkolepé vojenské přehlídky dokládají, že na rozdíl od Jelcina se Putin nesnaží vyhýbat pompéznosti typické pro bývalý režim.¹²³ Mimořádné místo mezi bitvami zaujímají v ruském narativu obležení Leningradu, bitva o Moskvu, bitva u Stalingradu a bitva o Kursk.¹²⁴ Role komunistického režimu i západních spojenců bývá naopak zlehčována.¹²⁵ Ruské ignorování role spojenců vyjadřuje například skutečnost, že za začátek války je považován rok 1941 a ne 1939.¹²⁶ Na rozdíl od komunistického režimu však nebývá znevažována role Stalina jako generalissima, která zůstává raději neinterpretována.¹²⁷

Porážka Německa a osvobození Evropy v ruském narativu pasuje Sovětský svaz do role zachránce lidstva, Putin sám to deklaroval slovy, že 9. květen je „*pro státy Evropy i celé planety dnem záchrany světa*“.¹²⁸ Jakékoliv zpochybnění sovětského působení za války je bráno jako přímý útok na ruské zájmy.¹²⁹ Přirovnání stalinských zločinů k nacistickým, které bylo dokonce v roce 2009 ukotveno rezolucí Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě umístěním stalinismu do stejné kategorie s nacismem, je pro Rusko nepřijatelné. Devalvuje totiž samotný základ ruské identity: porážku nacismu jako největší zdroj hrdosti ruského národa.¹³⁰ Mýtus vítězství nenechává prostor pro pravdu a historickou zodpovědnost.¹³¹ Putinův důraz na pozitivní patriotismus a zdůrazňování slavných okamžiků národních dějin byl v případě druhé světové války dotažen do absurdních rozměrů.

¹²² Olga Kryshantovskaya a Stephen White, „Putin’s Militocracy“, *Post-Soviet Affairs* 19, č. 4 (říjen – prosinec 2003): 289-306.

¹²³ Smith, *Mythmaking*, 183.

¹²⁴ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 6.

¹²⁵ V projevech během Vítězného dne znevažování role spojenců nezaznívá, protože oslavám jsou přítomni i zahraniční hosté.

¹²⁶ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 6.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Vladimír Putin, „Projev na vojenské přehlídce na počest 60. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“.

¹²⁹ Mijnssen, „The Victory Myth and Russia’s Identity“, 7.

¹³⁰ Viatcheslav Morozov, „Protecting ‘Our’ History: Politics, Memory, and the Russian State“, *PONARS Eurasia* (září 2009): 4.

¹³¹ Mikhaleva, „Overcoming the Totalitarian Past“, 18.

Oficiální diskurs odmítal vůbec se zabývat otázkou, jak mohl pakt Ribbentrop – Molotov přispět k vypuknutí války a významně ovlivnit počáteční rychlý postup německé armády. Stejně ticho provázelo masakr polských důstojníků v Katyni, anexi pobaltských států i nespočetné zločiny, kterých se dopustila Rudá armáda.¹³² V roce 2007 na konferenci učitelů sociálních věd Putin prohlásil, že problematické stránky v ruské historii sice existují, ale bylo jich méně než v jiných zemích a nebyly tak hrozné¹³³, „nemůžeme připustit, aby nám ostatní uložili pocit viny.“¹³⁴ Putin tímto proslovem reagoval na západní kritiku ruského válečného narativu kvůli vzrůstající oblibě Stalina v Rusku. Problém, jak naložit s postavou Stalina a jeho odkazem, se stal nejkontroverznějším a nejtěžším úkolem Putinova režimu.

5.2.2 Historický obraz Stalina: velká výzva pro Kreml

O vztahu Putina k historickému obrazu Stalina a o jeho podílu na částečné rehabilitaci Stalinova jména, k níž během jeho vlády došlo¹³⁵, se mezi odborníky vedou mnohé diskuse. Část autorů se domnívá, že Kreml vysílá jasný signál k boření antistalinské rétoriky.¹³⁶ Jiní však zdůrazňují, že za rehabilitací Stalina stojí především komunisté a někteří regionální lídři. Putin je podle nich spíše pasivním hráčem poskytujícím tichou podporu svou tolerancí jejich akcí.¹³⁷

Osobním asociacím s historickým obrazem Stalina se Putin snaží vyhýbat.¹³⁸ Pokud se podíváme na Putinovy proslovy přístupné na oficiálních prezidentských stránkách, zjistíme, že Putin Stalinovo jméno nezmiňuje téměř vůbec a pokud ano, většinou jen v zahraničním tisku, když je na Stalina přímo tázán. Ač k Putinovu hodnocení Stalina dochází jen výjimečně, podle mnohých pozorovatelů se liší podle toho, zda je určeno pro

¹³² Mijnsen, „The Victory Myth and Russia’s Identity“, 7.

¹³³ Za hroznější zločiny než byly ty ruské Putin považoval například shoení atomových bomb na Hiroshimu a Nagasaki nebo americkou válku ve Vietnamu.

¹³⁴ Vladimír Putin, „Přepis setkání s delegáty všeruské konference učitelů humanitních a sociálních věd“ (Novo-Ogarevo, 21. června 2007), http://archive.kremlin.ru/appears/2007/06/21/1702_type63376type63381type82634_135323.shtml (staženo 3. 3. 2013).

¹³⁵ Report Carnegie centra došel k závěru, že vztah veřejnosti ke Stalinovi se během posledních 13-ti let zlepšil.

Thomas de Waal, et al. „The Stalin Puzzle: Deciphering the Post-Soviet Public Opinion“, *Carnegie Endowment for International Peace Report* (1. března, 2013), <http://carnegieendowment.org/2013/03/01/stalin-puzzle-deciphering-post-soviet-public-opinion/fmz8> (staženo 3. 5. 2013).

¹³⁶ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“. a Mikhaleva, „Overcoming the Totalitarian Past“.

¹³⁷ Sherlock, *Historical Narratives*. a Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“.

zahraniční či domácí posluchače.¹³⁹ Na mezinárodní úrovni Putin několikrát uznal Stalinovy zločiny a mluvil o milionech lidí trpících v gulazích, mučených či popravených. Rezolutně však odmítl přirovnání Hitlera ke Stalinovi a s tím i otázku finančních kompenzace obětí Stalinových represí.¹⁴⁰ Na domácí scéně Putin neřekl o Stalinovi téměř nic negativního a naopak podle Vladimíra Shlapentokha využil několik příležitostí zmínit ho v pozitivním světle.¹⁴¹ Hlavní problém spojený s dnešním vnímáním Stalina objasňuje Putin v rozhovoru pro polský tisk z 15. ledna 2002: „*Stalin byl samozřejmě diktátor... Problém spočívá v tom, že právě pod jeho vedením země vyhrála druhou světovou válku a toto vítězství je do velké míry svázáno s jeho jménem. Ignorovat tento fakt by bylo pošestilé.*“¹⁴² Všechny přímé kroky, jež Kreml učinil směrem k částečné rehabilitaci Stalina, se pojí právě se Stalinovou rolí během války.

Při oslavách výročí konce války v roce 2000 Putin přivítal válečné veterány stejnými slovy jako Stalin v roce 1945.¹⁴³ Při stejné příležitosti nechal v Kremlu umístit pamětní desku válečným hrdinům, mezi něž byl zahrnut i Stalin, a centrální bance dal úkol vyhotovit 500 památečních mincí se Stalinovým portrétem.¹⁴⁴ Putin dokonce schválil umístění Stalinovy busty do muzea ve Vítězném parku v Moskvě.¹⁴⁵ V roce 2004 nechal Putin na pamětní desce třinácti *hrdinských měst* na hrobě neznámého vojína v Moskvě změnit jméno Volgograd zpět na Stalingrad.¹⁴⁶ V letech 2002 a 2003 Putin vyšel vstříc volání veteránů po vyčištění učebnic od kritiky Sovětského svazu během války a těsně před ní.¹⁴⁷ Výsledkem byly již zmíněné zásahy do učebních osnov a výběru učebnic.

---

¹³⁸ Sherlock, *Historical Narratives*, 163-164.

¹³⁹ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“. a Vladimir Shlapentokh, „Expediency always wins over ideology: Putin's attitudes toward the Russian Communist Party“, *Communist and Post-Communist Studies* 44 (2011): 33–40, www.elsevier.com/locate/postcomstud (staženo 15. 3. 2013).

¹⁴⁰ Vladimír Putin, „Tiskové prohlášení a odpovědi na otázky novinářů po setkání s prezidentem Polska Aleksandrem Kwasniewskim“ (Varšava, 16. ledna 2002), http://archive.kremlin.ru/appears/2002/01/16/0000_type63377type63380_28775.shtml (staženo 2. 3. 2013).

¹⁴¹ Shlapentokh, „Expediency always wins over ideology“, 34.

¹⁴² Vladimír Putin, interview s polskými novinami Gazeta Wyborcza a polským TVP kanálem, 15. ledna 2002, http://archive.kremlin.ru/appears/2002/01/15/0001_type63379_28773.shtml (staženo 10. 4. 2013).

¹⁴³ Forest a Johnson, „Unraveling the Threads of History“, 41.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 41-42.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ Sherlock, *Historical Narratives*, 163. Řád „город-герой“ byl Stalinem udělen 13 městům za mimořádné hrdinství během velké patriotické války. Kromě Stalingradu jej obdržela Moskva, Leningrad, Novorossijsk, Tula, Smolensk, Murmansk, Kerč, Minsk, Kyjev, Oděsa, Sevastopol a Brestská pevnost. Putin roku 2006 navázal na tuto tradici a začal udělovat titul „Город воинской славы“ (Město vojenské slávy) městům, které nezískaly řád udělený Stalinem.

¹⁴⁷ Sherlock, *Historical Narratives*, 163.

Putinova nepřímá podpora bourání antistalinského narativu skrze jemu blízké lidi je však mnohem explicitnější než opatrné přímé zmínky. V roce 2004 Putin udělil Řád za zásluhy sovětskému maršálovi Dmitriji Jazovovi, jednomu z vůdců komunistického puče v roce 1991. Na začátku 90. let se Jazov proslavil také útokem proti historikovi Dmitriji Volkogonovi kvůli kritice Stalinova vedení války. Krátce po obdržení Řádu za zásluhy Jazov publikoval článek bránící Stalina a požadující jeho rehabilitaci. Udělením řádu Jazovovi Putin nejen vyjádřil podporu osobě známé pro obdiv ke Stalinovi, ale zasadil také velkou ránu paměti na porážku komunistického puče, ustavující události Jelcinova režimu.¹⁴⁸ Podobný krok Putin učinil jmenováním Sergeje Jastrežemského do funkce zvláštního pověřence pro Evropskou unii. Jastržemskij odmítl uznat anexi pobaltských států v roce 1940 a místo toho ji prohlašoval mírovým a dobrovolným připojením se k Sovětskému svazu.¹⁴⁹ Putin nekomentoval ani slova jednoho ze svých nejbližších spolupracovníků, lídra jednotného Ruska a dlouholetého mluvčí Dumy, Borise Gryzlova. Gryzlov v roce 2004 prohlásil, že Stalin byl výjimečný muž a politik a jeho společenské hodnocení by mělo být pozitivnější, protože jeho úspěchy v zahraniční politice převažují extrémní kroky v politice domácí.¹⁵⁰ Možná nejvýznamnějším přispěním k obnově Stalinova kultu se však stalo mlčení Kremlu. Komunisté i jiné politické skupiny a regionální lídři, například bývalý primátor Moskvy Jurij Lužkov, jsou v propagování pozitivního obrazu Stalina velmi aktivní. Během oslav Vítězného dne a výročí jednotlivých bitev druhé světové války bývají ruská města zaplavena Stalinovými portréty. Nezakročení proti jejich aktivitám a chybějící explicitní odsouzení Stalina má za důsledek otevření prostoru pro pěstování neostalinského kultu.¹⁵¹

Postoj Kremlu k historickému obrazu Stalina je plný kontradikcí. Putin na jednu stranu projevil obdiv ke Stalinovým vůdcovským schopnostem a přiznal mu zásluhy za vítězství ve druhé světové válce i za modernizaci země. Na druhou stranu však uznal zločiny stalinismu a připomněl miliony Stalinových obětí. Kreml se jasnému postoji ke Stalinově odkazu vyhýbá, protože jasné stanovisko, ať by bylo jakékoliv, by pobouřilo část obyvatel a polarizovalo společnost. Toho se Putin obává, protože by vznikl prostor jednoduše využitelný opozicí, ať z pravé či levé části politického spektra.¹⁵² Evropa i ruští liberálové tlačí na explicitní odsouzení Stalinovy osobnosti, ale ve společnosti

¹⁴⁸ Ibid., 164.

¹⁴⁹ Sherlock, *Historical Narratives*, 164.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 8.

¹⁵² Sherlock, „Confronting the Stalinist Past“, 94.

existuje i široká podpora pozitivního vnímání Stalina. Kromě vítězství ve válce bývá Stalinovi připisována zásluha za modernizaci země. Za Stalina proběhla industrializace, kulturní revoluce – rozvoj vědy a vzdělání, byla nulová nezaměstnanost a země se stala světovou supervelmocí. Sherlock ukazuje na podobnost Putinova a Brežněvova přístupu k otázce Stalinova historického obrazu. Domnívá se, že Putin chtěl stejně jako Brežněv rehabilitovat Stalina, ale stejně jako on narazil na odpor liberálů a zahraničí, a tudíž se rozhodl odkazovat ke Stalinovi „směsí mlčení, uctívání a kritiky – v tomto pořadí“.¹⁵³

5.3 Putin a Jelcinova éra: kontinuita, konfrontace a otázka demokracie

Jelcinova éra je dnes v Rusku vnímána velmi negativně. Kurz, kterým se Jelcinův režim ubíral, podle průzkumu z roku 2007 hodnotí záporně celých 80 % obyvatel a Jelcin se tak mezi ostatními nejvyššími představiteli Ruska a Sovětského svazu 20. století umístil na výrazně nejhorší pozici.¹⁵⁴ Politici i média Jelcinovu éru často nazývají dobou „národního ponížení“ či „chaosu“, Putin se však přímým spojováním Jelcinova jména a úpadku 90. let snaží vyhýbat.¹⁵⁵ Vůči svému předchůdci se Putin svými politickými ideály zásadně vymezil, ale k přetrhání kontinuity s Jelcinovým režimem nedošlo. Putinův režim zdědil z Jelcinových let ústavu, politické instituce a část státních symbolů. Zachoval i důležité ideologické elementy jako například důraz na tržní hospodářství a na dodržování mezinárodních ekonomických standardů.¹⁵⁶ Pokračoval v politice svého předchůdce i v přístupu k pravoslavné církvi, která zůstala silnou oporou režimu, nebo v ocenění zásluh slavných oponentů komunistického režimu. Opakovaně referoval zejména k Andreji Sacharovovi, slavnému fyzikovi a bojovníkovi za lidská práva, a Alexandru Solženicynovi, nositeli Nobelovy ceny za literaturu a disidentovi.¹⁵⁷ Solženicynovi Putin udělil prestižní Ruskou státní cenu za humanitární práci za rok 2006 a Sacharova v jednom rozhovoru nazval vizionářem, který „rozsvítil světlo“ a ukázal národu cestu, kudy jít dál.¹⁵⁸ Komplikovaný je však Putinův vztah k ideologické základně Jelcinova režimu, západní

¹⁵³ Sherlock, *Historical Narratives*, 183.

¹⁵⁴ VCIOM, „Yeltsin's Epoch through the Eyes of Russians“.

¹⁵⁵ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 46.

¹⁵⁶ Ibid., 47.

¹⁵⁷ Vladimír Putin, interview s americkou rozhlasovou stanicí National Public Radio, 16. listopadu 2001, http://archive.kremlin.ru/appears/2001/11/16/0000_type63379_28703.shtml (staženo 10. 4. 2013).

liberální demokracii. V závazku ke sledování demokratické cesty Putin na svého předchůdce rétoricky navázal, odmítl však přejímání západních vzorů. Skutečné plnění demokratického závazku je však více než diskutabilní: Putin je kritizován za centralizaci moci, potlačování opozice a porušování lidských práv.

Historický narativ Kremlu a odmítání vyrovnání se s totalitní minulostí jsou často považovány za překážku v ruské cestě k demokracii a za jednu z hlavních příčin selhávání demokratického vývoje.¹⁵⁹ Podle Fiony Hill a Clifforda Gaddyho Putinovo studium ruské historie a její interpretace do velké míry ovlivnily jeho názor na roli, kterou by měl stát ve společnosti hrát. Podle nich Putinovo přesvědčení o potřebě silného státu pramení z jeho porozumění ruské historii.¹⁶⁰ Putnova centralizace moci se však s postupem času stala ostrým terčem kritiky kvůli porušování demokratických principů a lidských práv. Putin tudíž potřeboval konsolidaci moci obhájit vytvořením státní ideologie poskytující režimu legitimitu na domácí i mezinárodní scéně. K tomuto účelu Vladislav Surkov, hlavní ideolog Kremlu, zavedl pojem *suverénní demokracie*, který velmi vágně definoval jako „takový politický systém, jenž je nejvhodnější pro ruský národní charakter“.¹⁶¹ Putinovy autoritářské sklony byly tudíž ospravedlněny charakterem ruského národa a jeho historickou zkušeností a ve světle suverénní demokracie se jeví jako historicky podmíněné. Koncept suverénní demokracie v sobě také nesl jasné odmítnutí zahraničních intervencí do politiky Kremlu a přejímání západních hodnot a standardů.¹⁶² Nutnost najít vlastní ruskou cestu k vybudování „*demokratické, svobodné a spravedlivé společnosti a státu*“ proklamoval Putin již ve svém každoročním proslovu k Dumě v roce 2005.¹⁶³ Toto přesvědčení plynulo z hluboko zakořeněného pocitu, že jedinečná historická role Ruska není vhodná pro liberální demokracii západního typu.

Putinův vztah k demokracii je podobně ambivalentní jako jeho vztah k historii. Putin na jednu stranu obhájí snahu centralizovat stát a oslabit opozici tím, že Rusko nemá žádnou historickou zkušenost s demokracií. Staví se proti exportování demokracie z jednoho státu do druhého, protože demokracie podle něj musí odpovídat historii,

---

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 7.

¹⁶⁰ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

¹⁶¹ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 40.

¹⁶² Ibid., 41.

¹⁶³ Putin, „Proslov k Federálnímu shromáždění“.

tradicím a aktuálnímu stavu vyspělosti státu.¹⁶⁴ Na druhou stranu však neustále zdůrazňuje nutnost upevňovat demokracii a proklamuje, že v 90. letech si Rusko zvolilo demokratickou cestu, v níž bude také pokračovat.¹⁶⁵ Putin ve svých projevech dokonce vyzdvihuje nezbytnost silné občanské společnosti pro fungování demokratického státu a volá po jejím posílení, přestože jeho politické kroky míří přesně opačným směrem. Hill a Gaddy vnímají suverénní demokracii jako podivnou reformulaci carského konceptu autokracie s demokratickým nádechem.¹⁶⁶ Přestože suverénní demokracie nenabízí žádnou vizi dalšího směřování Ruska, stalo se její zavedení významným krokem stranou od mnohokrát zmíněného ideologického vaku.¹⁶⁷

6. Důsledky Putinova historického narativu

Putinova snaha vyzdvihovat pozitiva ruských dějin a vyhýbat se kontroverzním tématům se ve společnosti setkala s úspěchem a pomohla Putinovi dosáhnout cílů, které na začátku proklamoval. Podle výzkumu z roku 2005 na otázku, jak se cítí být hrdí na to, že jsou občané Ruska, uvedlo téměř 50 % mladistvých velmi, 40 % docela a jen 3 % necítily žádnou hrdost.¹⁶⁸ Úspěch Putinovy historické politiky dokládá i výzkum z roku 2008, podle kterého 83,8 % Rusů prohlásilo historii za hlavní zdroj národní hrdosti.¹⁶⁹ Mnozí odborníci však poukazují na to, že Putin těchto výsledků dosáhl na úkor ideologické koherence režimu.¹⁷⁰ Koncept suverénní demokracie považují za příliš myšlenkově prázdný, aby mohl překlenout protichůdné symboly tří historických epoch, na jejichž dědictví Putinův režim staví.¹⁷¹ Podle Adriana Karatnyckého Putinův narativ říkající Rusům, že mohou být hrdí na „*Solženicyna a Stalina, na cary a jejich vrahy, na Andreje*

---

¹⁶⁴ Vladimír Putin, „Tiskové prohlášení a odpovědi na otázky, na společném jednání s tiskovou konferencí amerického prezidenta George W. Bushe“ (společná tisková konference s prezidentem Georgem W. Bushem, Slovensko, Bratislava, 24. února 2005), http://archive.kremlin.ru/appears/2005/02/24/2357_type63377type63380type82634_84527.shtml (staženo 2. 3. 2013).

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Hill a Gaddy, „Putin and the Uses of History“.

¹⁶⁷ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 41.

¹⁶⁸ Nikolayenko, „Contextual effects on historical memory“, 255.

¹⁶⁹ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 47.

¹⁷⁰ Sherlock, „Confronting the Stalinist Past“, 95. Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“. Karatnycky, „The Great Memory Purge“.

¹⁷¹ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)“, 50. Sherlock, „Confronting the Stalinist Past“, 95.

Sacharova a jeho utlačovatele," zbavuje minulost jakéhokoliv významu.¹⁷² Jediným společným aspektem připomínaných událostí se stala představa Ruska jako nezávislé velmoci. Přestože je Putin stále schopný oslovit voličstvo napříč politickým spektrem, neexistence jasné ideologie vyvolává otázku, zda je podpora jeho režimu trvalá, nebo jen závislá na prosperitě země. Většina autorů se kloní k druhé variantě. Cheng Chen tvrdí, že kromě rostoucí ekonomiky je nejdůležitějším zdrojem podpírajícím režim a jeho popularitu silné postavení na mezinárodní scéně.¹⁷³ Zahraniční politiku vidí jako oblast širokého společenského konsensu, a tudíž i prostor, kde režim může agresivnější politikou znovuzískat podporu v případě ztráty pozic na domácí scéně.¹⁷⁴ Významným mocenským nástrojem se stalo diktování cen zemního plynu, s jehož pomocí se Rusko snažilo získat co největší vliv ve státech SNS i v Evropě a zvětšovat tak své ekonomické impérium.¹⁷⁵

Ruské imperialistické tendence jsou většinou postsovětských států vnímány s velkou nedůvěrou. Igor Torbakov zastává názor, že přetrvávající obavy východoevropských států z Ruska jsou důsledkem ruské ambivalentní mezinárodní identity.¹⁷⁶ Již diskutovaný problém legální kontinuity se Sovětským svazem je stále zdrojem tenzí v regionu. Návaznost na Sovětský svaz legitimuje ruské neoimperiální ambice a nárok na dominanci v postsovětském prostoru a pomáhá tak překonávat pocit méněcennosti, jenž se v Rusku vyvinul během 90. let.¹⁷⁷ Benjamin Forest, Juliet Johnson a Karen Till však upozorňují na problém, který ve vztahu k historii vzniká v případě posttotalitních společností, které se vydaly cestou legální kontinuity s předchozím režimem.¹⁷⁸ Podle nich se pro takovou společnost konfrontování nedávné minulosti může stát výjimečně obtížné, protože totalitní minulost zůstává částí přítomnosti. Následkem toho může konfrontace vyvolat „*neočekávanou a neznámou společenskou nestabilitu*."¹⁷⁹ Poukazují také na to, že na rozdíl od autoritativního režimu totalitní režim vyžaduje masovou mobilizaci a participaci občanů, ať skutečně entuziastickou či vynucenou, což zásadně komplikuje vyrovnání se s minulostí v posttotalitních společnostech. Jako další významnou překážku spatřují setrvání elity původního režimu u moci, což je případ Ruska

¹⁷² Karatnycky, „The Great Memory Purge”.

¹⁷³ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)”, 51.

¹⁷⁴ Chen, „Muddling Through the Shadow of the Past(s)”, 51.

¹⁷⁵ Pavel K. Baev, *Russian Energy Policy and Military Power: Putin's quest for greatness* (London: Routledge, 2008), 35.

¹⁷⁶ Torbakov, *history, memory and National Identity*

¹⁷⁷ Mikhaleva, „Overcoming the Totalitarian Past”, 16.

¹⁷⁸ Benjamin Forest, Juliet Johnson, a Karen Till, „Post-totalitarian national identity: public memory in Germany and Russia”, *Social and Cultural Geography* 5, č. 3 (2004): 360, <http://dx.doi.org/10.1080/1464936042000252778> (staženo 22. 4. 2013).

i mnoha postsovětských států. Jedna ruská studie ukázala, že 80 % sovětské nomenklatury se v postsovětském Rusku posunula na posty elity první či druhé třídy a vztah platí i opačně: 80 % postsovětské elity si v Sovětském svazu užívalo elitní postavení.¹⁸⁰ Pokud navíc neexistuje silná občanská společnost a proces vyrovnávání se s historií je řízen shora, což je opět případ Ruska, staronová elita brání odhalování zločinů a určování jejich viníků. Pro překonání totalitní minulosti je přitom identifikace zločinů a určení jejich pachatelů považováno za nezbytný krok.¹⁸¹

Při zvážení právě zmíněných překážek pro překonání sovětské minulosti je zřejmé, že Jelcinův přístup k otázce národní identity – odmítnutí komunistické minulosti a zároveň uznání legálního následnictví – musel nevyhnutelně vést k rozštěpení společnosti. Putin se otázkou překonání sovětské minulosti vyhnul částečnou rehabilitací sovětských dějin, což mu pomohlo konsolidovat společnost a upevnit pozici na domácí scéně. Na mezinárodní scéně se však Putinův historický narativ stal předmětem ostré kritiky a vedl ke zhoršení vztahů v regionu. Podle Edwarda Lucase ruská „revizionistická“ verze historie ohrožuje samotné právo na existenci sousedních států.¹⁸² Torbakov dodává, že nic nepodryvá vzájemnou důvěru a vztahy v regionu víc než zdrženlivost ruské elity vypořádat se plně se sovětskou minulostí a uznat zločiny stalinismu.¹⁸³

Nejvíce polarizující v postkomunistickém regionu zůstává interpretace událostí druhé světové války a poválečných let.¹⁸⁴ Heroičnost ruského válečného narativu je napadána sousedními státy, pro jejichž identitu se vlastní interpretace druhé světové války stala neméně významnou součástí.¹⁸⁵ Vypjaté války paměti se odehrávaly zejména mezi Ruskem a Ukrajinou kvůli ukrajinskému hladomoru, jenž Ukrajina považuje za genocidu, mezi Ruskem a Polskem kvůli chybějícímu explicitnímu přiznání viny za katyňský masakr a mezi Ruskem a pobaltskými státy kvůli ruské neochotě nazvat přistoupení pobaltských států k Sovětskému svazu v roce 1940 anexí.¹⁸⁶ Nehledě na uznání viny Sovětského svazu v diskutovaných událostech představuje samotná představa zodpovědnosti za sovětské zločiny pro Rusy značný problém, protože po desetiletí věřili v jednotu sovětských

¹⁷⁹ Forest, Johnson a Till, „Post-totalitarian national identity“, 360.

¹⁸⁰ White, „Soviet nostalgia and Russian politics“, 2.

¹⁸¹ Forest, Johnson a Till, „Post-totalitarian national identity“, 359.

¹⁸² Edward Lucas, *Nová studená válka, aneb, Jak Kreml ohrožuje Rusko i Západ*, 1. vyd. (Praha: Mladá fronta, 2008), 145.

¹⁸³ Torbakov, „History, Memory and National Identity“, 221.

¹⁸⁴ Sherlock, „Confronting the Stalinist Past“, 103.

¹⁸⁵ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 7.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 7.

občanů.¹⁸⁷ Kontroverze obklopující sovětské „osvobození“ Evropy a vnímání sovětské porážky nacismu ve střední a východní Evropě jako pouhou změnu jednoho utlačovatele za druhého představuje existenciální hrozbu pro oficiální ruský diskurs a nutí Kreml reagovat, protože v jím prosazovaném obrazu války není prostor pro pochybnosti a vinu.¹⁸⁸ Mnoho sovětských válečných pomníků, které se ocitly mimo ruské území, se stalo objektem válek paměti, poněvadž v ruském diskursu jsou to pomníky válečných hrdinů a osvoboditelů, zatímco v lokálním diskursu pomníky utlačovatelů.¹⁸⁹ V pobaltských státech, kde žijí velké ruské menšiny, je toto téma extrémně citlivé. Znáмым případem, který vzbudil velkou nevoli Ruska, bylo stržení sochy bronzového vojáka v Tallinnu v roce 2007. Strhávání válečných pomníků nacházejících se mimo ruské území vedlo v roce 2009 k oficiálnímu odsouzení takových činů Dumou.¹⁹⁰

Důsledky kremelské historické politiky v Rusku a cesta, kterou by se Rusko mělo dále ubírat, se do centra pozornosti začaly dostávat i na vnitropolitické úrovni. Průzkumy ukazují, že hlavním důsledkem kremelské historické politiky se stala nevzdělanost současné generace v otázce problematických aspektů národních dějin a vzrůstající indifferenci mladší generace vůči sovětské éře i Stalinovi.¹⁹¹ Putinova snaha vyhybat se citlivým historickým tématům spolu s rozšiřováním dostupných zdrojů tedy napomohly zejména vytvoření ambivalence a nezájmu o Stalinovu osobu.¹⁹² Rozporuplnost Putinova narativu se promítla i do povědomí společnosti. Zatímco 47 % lidí souhlasilo s tím, že Stalin byl moudrý vůdce, který dovedl zemi k moci a prosperitě, 65 % dotázaných potvrdilo, že Stalin byl krutý a nelidský tyran zodpovědný za smrt milionů nevinných lidí.¹⁹³ Z masakru v Katyni 28 % Rusů stále viní Němce a pouze 19 % Sověty, ostatní se nemohou rozhodnout. Na otázku, jestli by se Rusové měli Polákům omluvit, však odpovědělo dokonce 47 % že ne, protože zodpovědní jsou za to Němci.¹⁹⁴ V roce 2010 si pouze 9 % Rusů myslelo, že sovětské vítězství ve druhé světové válce vedlo k stalinské

¹⁸⁷ Alexandra Dzero, „Contemporary Russian Identity and the Soviet Union: Continuity and Confrontation“ (diplomová práce, The University of Sydney, 2011), 7.

¹⁸⁸ Torbakov, „History, Memory and National Identity“, 217. Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 7.

¹⁸⁹ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 7.

¹⁹⁰ Morozov, „Protecting “Our” History“, 4.

¹⁹¹ Alexei Levinson, „The Great Terror’s Long Shadow“, *Open Democracy* (13. června 2011), <http://www.opendemocracy.net/od-russia/alexei-levinson/greatterror%e2%80%99s-long-shadow> (staženo 3. 4. 2013). a Waal, „The Stalin Puzzle“.

¹⁹² Sherlock, „Confronting the Stalinist Past“, 101.

¹⁹³ Waal, „The Stalin Puzzle“. 21 % Rusů vyjádřil respekt, 32 % nezájem a 12 % antipatie.

¹⁹⁴ Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 7.

okupaci východní Evropy.¹⁹⁵ V době internetu, který nabízí volný přístup k informacím, je taková neznalost historie zarážející. Nejvíce patrná je nevědomost u nejmladší generace, která vyrostla v Putinově Rusku a nezažila žádné z období kritické reflexe sovětských dějin – Chruščovovo *tání*, Gorbačovvou *glasnost'* ani 90. léta. Jen méně než 4 % mladistvých uvedlo, že mají detailní znalosti o Stalínových čistkách a alespoň nějakou znalost uvedlo necelých 30 %. V kontrastu s nimi v generaci jejich prarodičů uvedlo detailní znalost 30 % lidí a základní znalost 50 %.¹⁹⁶ Nezájem mladých lidí o historii může být způsoben potlačováním alternativních výkladů historie a následnou absencí společenské diskuse o národních dějinách a jejich významu. V 90. letech vzniklo v Rusku několik nezávislých organizací zabývajících se vlastním historickým výzkumem, odhalováním sovětských zločinů, vydáváním publikací či stavěním pomníků.¹⁹⁷ Putinův režim však kontrolou a podfinancováním občanské společnosti prakticky ochromil činnost těchto organizací. Zejména jim velmi zkomplikoval možnosti jak společnost oslovovat, takže jejich práce má jen minimální dopady na historické povědomí široké veřejnosti.¹⁹⁸

Otázka, jak naložit se sovětským dědictvím, se v posledních letech znovu stala předmětem názorových střetů, přestože většinová veřejnost byla z této diskuse vyloučena. Jedna strana, zastoupená především komunisty, zastávala názor, že odsouzení komunistických zločinů by mělo být redukováno a nemělo by zastiňovat úspěchy režimu. Tento přístup pramenil z obav, že uznání zločinů by vedlo k oslabení mezinárodního postavení Ruska a k placení vysokých finančních kompenzací obětem.¹⁹⁹ Druhá strana naopak prosazovala jasné odsouzení komunistických zločinů a považovala jej za klíčový element politické legitimacy vlády. Tento názor, liberály zastávaný od počátku, začal ke konci první dekády nového tisíciletí výrazně nabývat na síle a pronikat i mezi členy ruské elity. Putinův narativ vycházel z potřeb společnosti v době, kdy se stal prezidentem. Dnešní Rusko má však odlišné potřeby a historický narativ na ně musí reagovat. Protichůdnost symbolů a tradic, na nichž Putin postavil svůj režim, pomohla sjednotit společnost v době tranzice, ale nebyla trvale udržitelná. Ekonomická krize z roku 2008, která Rusko zasáhla velmi silně, zpochybnila

¹⁹⁵ VCIOM, „World War II“ 27. dubna 2010, <http://wciom.com/news/press-releases/pressrelease/single/13539.html> (staženo 5. 4. 2013).

¹⁹⁶ Levinson, „The Great Terror's Long Shadow“.

¹⁹⁷ Přehledně jsou tyto instituce shrnuty v Greene, Lipman a Ryabov, „Engaging History“, 9-11.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Miller, „Labyrinths of Historical Policy“.

dlouhodobou životnost Putinových ekonomických úspěchů a znovu položila důraz na pevnější spojení se Západem.²⁰⁰

Vyostřování mezinárodního tlaku na to, aby Rusko uznalo sovětské zločiny a omluvilo se obětem represí, i zvolení Obamy, který k Rusku zaujal vstřícnější tón, významně přispělo k postupnému přehodnocování historického narativu.²⁰¹ Kreml učinil několik vstřícných kroků k okolním státům a otevřeněji se vyjádřil k zločinům stalinismu. Symbolickým počinem se v roce 2010 stalo oficiální uznání Dumy, že katyňský masakr byl proveden na přímý rozkaz Stalina a dalších sovětských lídrů.²⁰² Došlo také k oživení společenské diskuse a i mezi elitou státu se začaly množit hlasy poukazující na to, že Rusové se sami stali největšími oběťmi stalinistických represí, a měli by tedy explicitně odsoudit katy vlastního národa. Kreml však učinil i několik protichůdných kroků, nejznámějším se stalo založení komise proti falsifikaci historie z roku 2009. Současný vývoj přístupu Kremlu k sovětské minulosti je tudíž příliš komplikované téma na to, aby bylo možné činit z něj jasné závěry.

7. Závěr

Historický narativ vkládá historii význam, interpretuje ji, a stává se tudíž zásadním prostředkem formování kolektivní paměti a národní identity. Prosazováním určité formy historického narativu se vládnoucí třída snaží vštípit národu představu o tom, jaké jsou jeho tradice, historické kořeny a místo ve světě. Tento narativ je zdrojem legitimacy vlády a také důležitým politickým nástrojem sloužícím k mobilizaci a sjednocení společnosti, povzbuzení národního cítění a ospravedlnění politických cílů vládnoucí třídy.

V době přechodu od jednoho politického systému k jinému se reinterpretační historie stává nezbytně nutnou. Po pádu komunismu tato nutnost vyvstala s obzvláštní urgencí a vyrovnání se s komunistickou minulostí je tak v regionu stále zásadním tématem. Většina států komunistickou éru prezentuje jako období ruské nadvlády a okupace, což je zbavuje viny za zločiny komunismu. Ruský narativ se však následkem

---

²⁰⁰ Sherlock, „Confronting the Stalinist Past“, 98.

²⁰¹ Ibid., 100.

²⁰² Torbakov, „History, Memory and National Identity“, 221.

toho často střetává s narativy ostatních postkomunistických zemí a je zdrojem mnoha tenzí v regionu.

Rusko tvořilo centrum Sovětského svazu a stalo se jeho legálním nástupcem, což představuje zásadní překážku pro překonání sovětské minulosti. Kontinuita se Sovětským svazem opravňuje ruskou aspiraci na dominanci v postsovětském prostoru a ruský status velmoci, komplikuje však odmítnutí sovětských zločinů. Setrvání většiny elity u moci i skutečnost, že velká část obyvatel byla zapojena do struktur předchozího režimu, tvoří další významnou překážku odmítnutí předchozí éry. Jelcinova vize ruské postsovětské identity, která se zakládala na odmítnutí éry Sovětského svazu a která stavěla na ideálu západní liberální demokracie, na tyto problémy výrazně narazila. Hlavní příčinou jeho neúspěchu však byla hluboká ekonomická krize a politický „chaos“.

Putinův nástup do funkce znamenal radikální obrat v ruské politice. Byly vyzdvihovány tradiční ruské hodnoty, nutnost silného státu a opětovné získání ztracené mezinárodní prestiže. Putinovy cíle vycházely z nálad a potřeb společnosti zklamané vývojem 90. let a těžily z nostalgie po Sovětském svazu. Přesto Putinův úspěch do velké míry závisel na ekonomické prosperitě země. V tomto ohledu měl Putin velké štěstí, neboť v době jeho nástupu na prezidentský post došlo k abnormálnímu nárůstu cen ropy a zemního plynu, jejichž export měl za následek rapidní ekonomický růst.

Putinův cíl centralizovat moc a sjednotit společnost na základě pozitivního patriotismu se výrazně promítl do jeho přístupu k ruským dějinám. Putin si naplno uvědomil roli, kterou kolektivní paměť v procesu budování národní identity hraje. Svědčí o tom pragmatismus, jenž je hlavním imperativem Putinova výkladu národních dějin. Putin se postavil proti vynechávání jakýchkoliv historických období z paměti národa a snažil se postavit ruskou postsovětskou identitu na organickém propojení tradic carského Ruska, Sovětského svazu i postsovětského Ruska, aby vyvolal dojem nepřetržité kontinuity. Obhajoval nemožnost vyloučit některou z historických etap tím, že by to znamenalo zapomenout i úspěchy a hrdinství, kterých bylo v té době dosaženo. Ruské dějiny se tak v Putinově pojetí staly sledem hrdinských činů a slavných úspěchů ruského národa. Důsledkem bylo vynechání negativních a kontroverzních stránek ruských dějin z historického diskursu Kremlu a ignorování historické pravdivosti.

Období carského Ruska v Putinově narativu funguje zejména jako zdroj tradice – ruské kultury, jazyka, náboženství i autokracie. Na těchto hodnotách je postaven i koncept suverénní demokracie, vlastní ruské cesty k demokracii, který měl

vyplnit ideologické vakuum Putinova režimu. Putin se také snažil vyvolat pocit návaznosti na tradici silných panovníků carské éry, zejména na Petra Velikého.

Ruská interpretace sovětské minulosti je v regionu zdrojem mnoha kontroverzí. Nejproblematictější se stal ruský výklad druhé světové války a vnímání postavy Stalina. Druhá světová válka tvoří naprosto centrální bod ruské identity. Ruský válečný narativ vyzdvihuje heroičnost Rudé armády i sovětských občanů a přirovnává porážku nacismu k záchraně světa. Jakékoliv zpochybnění sovětské role za války je vnímáno jako přímý útok na ruské zájmy a opakovaně se stalo zdrojem diplomatických sporů. Ostrou kritiku Kreml vyvolal odmítáním odsoudit pakt Ribbentrop – Molotov a přiznat jeho podíl na vypuknutí války, uznat zodpovědnost Sovětů za katyňský masakr, ukrajinský hladomor a anexi pobaltských států. S válkou je spjata i postava Stalina, který je částí populace obdivován a částí odsuzován jako nelidský tyran. Vypořádat se se Stalinovým historickým obrazem představovalo pro Kreml velký problém, protože zaujmutí jasného postoje by vedlo k rozštěpení společnosti. Putin učinil pár kroků částečně jeho postavu rehabilitujících a zároveň uznal některé jeho zločiny, většinou se však zmínkám o Stalinovi snažil vyhýbat.

Důsledkem Putinova přístupu ke Stalinovu historickému obrazu se oproti předpokládané hypotéze nestal ani tak nárůst Stalinovy popularity, ač k němu v malé míře také došlo, jako především nárůst nezájmu o jeho postavu. Průzkumy ruského historického povědomí ukazují signifikantní nevzdělanost dnešní populace v otázce problematických aspektů ruských dějin, nejvíce je Putinovou historickou politikou zasažena nejmladší generace. Absence veřejné historické diskuse vedla k rostoucímu nezájmu o historii. Patrná je ve společnosti i rozporuplnost názorů na problematiska místa dějin vyvolaná ambivalencí Putinova historického narativu.

Neschopnost jasně se distancovat od sovětské éry a jejích zločinů komplikuje ruské vztahy se Západem a zeměmi bývalého východního bloku a podněcuje stálý strach z ruských aspirací na dominanci v postsovětském prostoru. Snaha vyhýbat se polarizujícím tématům vedla k tomu, že Rusové jsou hrdí na svou minulost. Putin však tohoto cíle dosáhl na úkor ideologické koherence režimu, což vyvolává otázku o trvalosti jeho historického narativu. Tuto myšlenku potvrzuje postupné přehodnocování postoje k sovětské historii patrné od druhého roku Medveděvova prezidentství. Evaluace současného vývoje je však značně komplexní téma vhodné k dalšímu studiu.

Summary

The purpose of my thesis is to analyse Putin's historical narrative and consequences of his uses of history on Russians' historical consciousness and Russian foreign relations. The first chapter aims to depict a relation between history and collective memory and their role in the identity and nation-building process. It also defines a historical narrative as a certain form of history interpretation which gives history its meaning and links it to the present. It argues that a promotion of a certain historical narrative which suits the goals of the ruling elite has become a principal tool to gain political legitimacy and enhance social mobilisation.

Chapter two examines uses of history in the context of post-communist Europe. A question of how to deal with the communist past and on which traditions base a new identity became a crucial matter. Russia's search for a new post-Soviet identity which is discussed in the third chapter proved to be extremely difficult since Russia constituted a centre of the USSR and is its legal successor. On one hand, continuity with the USSR has justified Russia's aspiration on dominance in the post-Soviet space and Russia's great power ambitions. On the other hand, it has created serious obstacles for overcoming the legacy of the previous era. Yeltsin was unsuccessful in his attempt to establish a new Russian identity based on values of Western liberal democracy. Although economic and social disorder is believed to be a major cause of his failure the controversy caused by the break with the Soviet past was also a significant factor.

Putin's *Russian idea* differed substantially from his predecessor's one. Putin emphasised a need of strong Russia and promised to restore Russia's great power status. Putin's commitment to promote a positive patriotism and avoid divisive memories was accompanied by neglecting of problematic issues of Russian past. Putin stood against the exclusion of the Soviet past from Russian historical narrative and voted for a sense of continuity.

Chapter four focuses on Putin's historical narrative and problems related to it. Russian reluctance to deal with the Soviet legacy has caused diplomatic tensions in the region and has been subjected to a strong criticism of the West. Russia's interpretation of the Second World War and its attitude towards Stalin represented the major source of controversies. The narrative of the Second World War is central for Russian identity. It

is the only truly unifying moment of Russian history and for this reason there is no place for guilt or doubts. The reluctance to recognize Soviet responsibility for the Katyn massacre, the Ukrainian famine or the annexation of the Baltic states had a negative impact on Russia's relations with the countries involved. Another cautiously observed topic became an increase of a positive view of Stalin among Russians which occurred during Putin's presidency. A consensus on the question to what extent Putin has been responsible for dismantling the anti-Stalinist rhetoric has not been found. On one hand he did some steps in favour of this trend but on the other he admitted some of Stalin's crimes.

Opinion polls conducted in Russia show that the main consequence of Putin's use of history is that the population is largely uneducated about the problematic pages of Russian history. The increase of positive views of Stalin has been recorded but a much more evident trend occurred: an increasing indifference towards Stalin. Although Russians are generally proud of their history the lack of coherent ideology caused by an amalgam of contradictory historical symbols raises a question of durability of Putin's historical narrative.

Použitá literatura

Primární zdroje

Putin, Vladimír. „Prohlášení k Dumě v souvislosti s návrhem zákonů o státních symbolech“ (Moskva, 4. prosince 2000).
http://archive.kremlin.ru/appears/2000/12/04/0000_type63374type82634_28432.shtml
(staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. „Projev na přehlídce na 56. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2001),
http://archive.kremlin.ru/appears/2001/05/09/0001_type63374type82634type122346_28544.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. „Tiskové prohlášení a odpovědi na otázky novinářů po setkání s prezidentem Polska Aleksandrem Kwasniewskim“ (Varšava, 16. ledna 2002),
http://archive.kremlin.ru/appears/2002/01/16/0000_type63377type63380_28775.shtml
(staženo 2. 3. 2013).

Putin, Vladimír. „Projev na vojenské přehlídce na počest 57. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2002),
http://archive.kremlin.ru/appears/2002/05/09/0001_type122346_28897.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. „Projev na setkání s veterány věnovaný 59. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2004),
http://archive.kremlin.ru/appears/2004/05/09/1300_type63376_64277.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. „Projev na vojenské přehlídce na počest 60. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce“ (Moskva, 9. května 2005),
http://archive.kremlin.ru/appears/2005/05/09/1100_type63374type82634type122346_87819.shtml
(staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. „Tiskové prohlášení a odpovědi na otázky, na společném jednání s tiskovou konferencí amerického prezidenta George W. Bushe“ (společná tisková konference s prezidentem Georgem W. Bushem, Slovensko, Bratislava, 24. února 2005),
http://archive.kremlin.ru/appears/2005/02/24/2357_type63377type63380type82634_84527.shtml (staženo 2. 3. 2013).

Putin, Vladimír. „Proslov k Federálnímu shromáždění“ (Moskva, 25. 4. 2005),
http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. „Přepis setkání s delegáty všruské konference učitelů humanitních a sociálních věd“ (Novo-Ogarevo, 21. června 2007),
http://archive.kremlin.ru/appears/2007/06/21/1702_type63376type63381type82634_135323.shtml (staženo 3. 3. 2013).

Putin, Vladimír. Interview pro americký televizní kanál NTV, NTV, 2. června 2000, http://archive.kremlin.ru/appears/2000/06/02/0000_type63379_125346.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. Interview pro čínský deník Renmin Ribao, čínskou mediální agenturu Xinhua a ruskou televizní společnost RTR, 17. července 2000, http://archive.kremlin.ru/appears/2000/07/16/0000_type63379_125060.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. Interview pro finské noviny Helsing Sanomat, 1. září 2001, http://archive.kremlin.ru/appears/2001/09/01/0002_type63379_28615.shtml (staženo 10. 4. 2013).

Putin, Vladimír. Interview pro německou televizní společnost ARD, 19. září 2001, http://archive.kremlin.ru/appears/2001/09/19/0002_type63379_28636.shtml (staženo 5. 4. 2013).

Putin, Vladimír. Interview s americkou rozhlasovou stanicí National Public Radio, 16. listopadu 2001, http://archive.kremlin.ru/appears/2001/11/16/0000_type63379_28703.shtml (staženo 10. 4. 2013).

Putin, Vladimír. Interview s polskými novinami Gazeta Wyborcza a polským TVP kanálem, 15. ledna 2002, http://archive.kremlin.ru/appears/2002/01/15/0001_type63379_28773.shtml (staženo 10. 4. 2013).

Putin, Vladimír. Interview pro Wall Street Journal, 11. února 2002, http://archive.kremlin.ru/appears/2002/02/11/0001_type63379_28800.shtml (staženo 3. 3. 2013).

VCIOM, „Yeltsin's Epoch through the Eyes of Russians“, 2007, <http://www.wciom.com/index.php?id=61&uid=513> (staženo 5. 5. 2013).

VCIOM, „World War II’’27. dubna 2010, <http://wciom.com/news/press-releases/pressrelease/single/13539.html> (staženo 5. 4. 2013).

Sekundární literatura

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*.

New York and London: Verso, 1991.

Baev, Pavel K. *Russian Energy Policy and Military Power: Putin's quest for greatness*. London: Routledge, 2008.

Baron, Nick. „Memory and history—mémoire et histoire: Perestroika, politicians and Pandora's box. The collective memory of Stalinism during Soviet reform“. *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 4, č.1 (1997): 73-90.

Berger, Stefan. „History and national identity: why they should remain divorced“. *History & Policy* (prosinec 2007), <http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-66.html> (staženo 5. 4. 2013).

Berger, Stefan. „On the Role of Myths and History in the Construction of National Identity in Modern Europe“. *European History Quarterly* 39 (2009): 490-502, <http://ehq.sagepub.com> (staženo 10. 4. 2013).

Bukh, Alexander. „Japan's History Textbooks Debate: National Identity in Narratives of Victimhood and Victimization“. *Asian Survey* 47, č. 5 (září/říjen 2007): 683-704, <http://www.jstor.org> (staženo 16. 4. 2013).

Canet, Roger E. „Conclusion: Russia as a Re-emerging Great Power“. In *Russia: Re-emerging Great Power*, ed. Roger E. Canet, 222-223. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

Dewhurst, Martin. „Censorship and restrictions on freedom of speech in Russia: 1986-1991-2001.“ In *The legacy of the Soviet Union*, edited by Wendy Slater and Andrew Wilson, 186-207. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2004.

Dzero, Alexandra. „Contemporary Russian Identity and the Soviet Union: Continuity and Confrontation“ (diplomová práce, The University of Sydney, 2011).

Forest, Benjamin a Juliet Johnson. „Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow“. *Annals of the Association of American Geographers* 92, č. 3 (2001): 1-69.

Forest, Benjamin, Juliet Johnson, a Karen Till. „Post-totalitarian national identity: public memory in Germany and Russia“. *Social and Cultural Geography* 5, č. 3 (2004): 357 – 380, <http://dx.doi.org/10.1080/1464936042000252778> (staženo 22. 4. 2013).

Friedman, Jonathan. „The Past in the Future: History and the Politics of Identity“. *American Anthropologist* 94, č. 4 (1992): 837- 853.

Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1983.

Greene, Samuel A, Maria Lipman a Andrey Ryabov. „Engaging History: The problems & Politics of Memory in Russia and the Post–Socialist Space“. In *Engaging History: The problems & politics of memory in Russia and the Post-Socialist Space*, ed. Samuel A. Greene. Carnegie Moscow Center Working Paper (29. října 2010): 5-12.

Hill, Fiona, a Clifford G. Gaddy. „Putin and the Uses of History“. *The National Interest*, 4. ledna 2012.

Hobsbawm, Eric. *Nations and Nationalism Since 1780: programme, myth, reality*. New York: Cambridge University Press, 1990.

Hobsbawm, Eric. *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991*. New York: Vintage, 1996.

Holak, Susan L., Alexei V. Matveev a William J. Havlena. „Nostalgia in post-socialist Russia: Exploring applications to advertising strategy“. *Journal of Business Research* 61 (2008):172–178, www.sciencedirect.com (staženo 15. 3. 2013).

Chen, Cheng. „Muddling Through the Shadow of the Past(s): Post-Communist Russia’s Search for a New Regime Ideology“. *Demokratizatsiya: The journal of Post-Soviet Democratization* 19, č. 1 (zima 2010): 37-57.

Iwanowska, B. „Putin Looks into the Past to Make a Better Future for Russia“ (příspěvek v rámci konference История и культура славянских народов: достижения, уроки, перспективы, Penza, Belostok, Praha, 25.–26. února 2011).

Karatnycky, Adrian. „The Great Memory Purge“. *The Wall Street Journal*, 5. března 2008.

Korostelina, Karina. „War of textbooks: History education in Russia and Ukraine“. *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010): 129–137, www.elsevier.com/locate/postcomstud (staženo 25. 3. 2013).

Kryshchanovskaya, Olga, a Stephen White. „Putin’s Militocracy“. *Post-Soviet Affairs* 19, č. 4 (říjen – prosinec 2003): 289-306.

Kuzio, Taras. „History, memory and nation building in the post-Soviet colonial space“. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 30, č. 2(2002): 241-264, <http://dx.doi.org/10.1080/00905990220140649> (staženo 20. 3. 2013).

Kuzio, Taras. „Nation Building, History Writing and Competition over the Legacy of Kyiv Rus in Ukraine“, *Nationalities Papers* 33, č.1(2005): 29- 58.

Laruelle, Marlene. *In the Name of the Nation. Nationalism and Politics in contemporary Russia*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

Le Goff, Jacques. *Paměť a dějiny*. Historické myšlení. sv. 36. Praha: Argo, 2007. str. 111.

- Levi, Giovanni. „The Distant Past: On the Political Use of History“. *Mediterranean Historical Review* 16, č.1 (2001): 61-73.
- Levinson, Alexei. „The Great Terror’s Long Shadow“. *Open Democracy* (13. června 2011), <http://www.opendemocracy.net/od-russia/alexei-levinson/greatterror%e2%80%99s-long-shadow> (staženo 3. 4. 2013).
- Levintova, Ekaterina a Jim Butterfield. „History education and historical remembrance in contemporary Russia: Sources of political attitudes of pro-Kremlin youth“. *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010): 139-166.
- Liñán, Miguel Vázquez. „History as a propaganda tool in Putin’s Russia“. *Communist and Post-Communist Studies* 43(2010): 167–178, www.elsevier.com/locate/postcomstud (staženo 30. 3. 2013).
- Lucas, Edward. *Nová studená válka, aneb, Jak Kreml ohrožuje Rusko i Západ*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2008.
- March, Luke. „Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy? The Case of Georgia“, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 19, č. 3 (léto 2011): 187-207.
- Mijnssen, Ivo. „The Victory Myth and Russia’s Identity“. *Russian Analytical Digest* (9. února 2010): 6-9.
- Mikhaleva, Galina. „Overcoming the Totalitarian Past: Foreign Experience and Russian Problems.“ *Russian Analytical Digest* (9. února 2010): 16-19.
- Miller, Alexei. „The Politics of the Past in Russia“. *Russian Analytical Digest* (9. února 2010): 2-5.
- Miller, Alexei. „Russia: Power & History“. In *Engaging History: The problems & politics of memory in Russia and the Post-Socialist Space*, ed. Samuel A. Greene. Carnegie Moscow Center Working Paper (29. října 2010): 13-25.
- Miller, Alexei. “The Labyrinths of Historical Policy“. *Russia in Global Affairs*, 22. června 2011.
- Morozov, Viatcheslav. „Protecting “Our” History: Politics, Memory, and the Russian State“. *PONARS Eurasia* (září 2009): 1-5.
- Nikolayenko, Olena. „Contextual effects on historical memory: Soviet nostalgia among post-Soviet adolescents“. *Communist and Post-Communist Studies* 41 (2008): 243-259, www.elsevier.com/locate/postcomstud (staženo 15. 3. 2013).
- Nora, Pierre. „Mezi pamětí a historií“. In *Politika paměti*, ed. Françoise Mayer. Cahiers du CEFRES. N° 13 (leden 2012): 8-18.

- Panov, Petr. „Nation-building in post-Soviet Russia: What kind of nationalism is produced by the Kremlin?“ *Journal of Eurasian Studies* 1 (2010): 85–94, www.elsevier.com/locate/euras (staženo 1. 4. 2013).
- Sakwa, Richard. „Nation and Nationalism in Russia“. In *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, ed. Gerard Delanty a Krishan Kumar, 410-424. London: SAGE Publications, 2006.
- Sherlock, Thomas. *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia: Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Sherlock, Thomas. „Confronting the Stalinist Past: The Politics of Memory in Russia“. *The Washington Quarterly* 34, č. 2(2011): 93 – 109.
- Shlapentokh, Dmitry. „The Death of the Byzantine Empire and Construction of Historical/Political Identities in Late Putin Russia“. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 15, č. 1 (2013): 69-96.
- Smith, Kathleen E. *Mythmaking in the new Russia : politics and memory during the Yeltsin era*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2002.
- Torbakov, Igor. „History, Memory and National Identity: Understanding the Politics of History and Memory Wars in Post-Soviet Lands“. *Demokratizatsiya* 19, č. 3 (léto 2011): 209-232.
- Vihalemm, Triin a Valeria Jakobson. „Representations of the past in the Estonian Russian-language press:“own” or diaspora memory?“. *Nationalities Papers* 39, č. 5 (září 2011): 705–731.
- Waal, Thomas, et al. „The Stalin Puzzle: Deciphering the Post-Soviet Public Opinion“. *Carnegie Endowment for International Peace Report* (1. března, 2013), <http://carnegieendowment.org/2013/03/01/stalin-puzzle-deciphering-post-soviet-public-opinion/fmz8> (staženo 3. 5. 2013).
- White, Stephen. „Soviet nostalgia and Russian politics“. *Journal of Eurasian Studies* 1 (2010): 1–9.
- Zajda, Joseph, a Rea Zajda. „The Politics of Rewriting History: New History Textbooks and Curriculum Materials in Russia“. *International Review of Education* 49, č. 3-4 (2003): 363-384.
- Zaretsky, Eli. „Collective Memory and Narrative: A Response to Etkind“. *Constellations* 16, č. 1 (2009): 201-204.
- Zubok, Vladislav Martin. „Russia’s Identity Quest“, *Orbis* (zima 2005): 183-193.
- Kattago, Siobhan. „War Memorials and the Politics of Memory: the Soviet War Memorial in Tallinn“. *Constellations* 16, č. 1 (2009): 150-166.